

BUSCANT UN ESTAT PER ALS APÀTRIDES

Treball de Fi de Màster

Màster en Diplomàcia i Funció Pública Internacional

Adrià Reyes i Langa

Tutor: Jordi Sellarés Serra

Barcelona, 20 d'abril de 2017

RESUM EXECUTIU

En aquest treball es fa una aproximació al problema de l'apatrídia actualment i es proposa una possible via de solució, analitzant-ne potencialitats i problemes. Per començar, es fa una aproximació als conceptes de nacionalitat i apatrídia, delimitant especialment aquesta última amb el concepte de refugi. A continuació es fa un repàs de les possibles causes de l'apatrídia i les conseqüències pràctiques que per als apàtrides té aquesta condició. Després es recull la quantificació disponible dels casos d'apatrídia, i s'exposen possibles solucions, tant les intentades, com les vigents, com les hipotètiques i es parla breument dels problemes que suposen. Finalment s'exposa la proposta de solució i s'analitzen els problemes que aquesta resoldria i aquells que generaria.

“Not only did loss of national rights in all instances entail the loss of human rights; the restoration of human rights, as the recent example of the State of Israel proves, has been achieved so far only through the restoration or the establishment of national rights”

- *Hannah Arendt sobre els apàtrides a Orígens del Totalitarisme*

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	4
1.1 Rerefons.....	4
1.2 Propòsit i pregunta d'investigació.....	5
1.3 Metodologia.....	6
2. LA NACIONALITAT.....	6
2.1 Atribució i pèrdua	6
2.2 La perspectiva dels Drets Humans.....	8
3. L'APATRÍDIA.....	9
3.1 Els apàtrides i els refugiats	9
3.2 Causes de l'apatrídia	12
3.3 Conseqüències de l'apatrídia.....	14
3.4 Quantificació de l'apatrídia.....	16
4. POSSIBLES SOLUCIONS.....	17
4.1 Possibles solucions per a casos particulars d'apatrídia.....	18
4.2 Possibles solucions per a casos d'apatrídia col·lectiva.....	21
5. UN ESTAT PELS APÀTRIDES.....	22
5.1 La proposta: un nou Estat	22
5.2 Per què aquest disseny?	24
5.3 Problemes que podria resoldre.....	26
5.4 Problemes que podria generar.....	27
6. CONCLUSIONS.....	31
7. BIBLIOGRAFIA.....	32
7.1 Textos legals.....	32
7.2 Sentències i opinions.....	33
7.3 Documents d'organitzacions internacionals.....	33
7.4 Llibres.....	34
7.5 Articles acadèmics.....	35

1. INTRODUCCIÓ

1.1 Rerefons

Vivim en una època –no sempre havia estat així- on tota la terra habitable del món està repartida, de manera més o menys disputada i més o menys efectiva (però repartida al cap i a la fi), entre els Estats, que hi exerceixen sobirania. Però, què passa quan una persona, o encara pitjor, un poble sencer, no és reconegut com a part –com a nacional- de cap Estat? Aquesta era la premissa d’una de les últimes sessions de l’assignatura de Teoria Política on l’autor va estar matriculat, en la qual es convidava als participants a llegir, entre d’altres, fragments de *Els Orígens del Totalitarisme*, de Hannah Arendt.

La qüestió dels apàtrides no era completament aliena a l’autor abans que se li plantegés el problema en seu acadèmica, però sí que, en llegir el passatge reproduït més amunt, es va despertar un interès nou: la garantia dels –sorollosament pregonats- drets humans sembla ser enterament dependent dels drets positius que cada Estat concedeixi, i l’únic remei que sembla existir pels apàtrides, exclosos d’aquests drets nacionals, és la de recuperar la seva nacionalitat, o, en el cas dels Jueus, crear-ne una de nova.

Certament, Arendt ens parla de la “abstracta nuesa” que comporta ser persona i només persona, sense cap protecció jurídica, nacionalitat o pertinença a cap comunitat política establerta:

The calamity of the rightless is not that they are deprived of life, liberty, and the pursuit of happiness, or of equality before the law and freedom of opinion - formulas which were designed to solve problems within given communities - but that they no longer belong to any community whatsoever. Their plight is not that they are not equal before the law, but that no law exists for them [...] The prolongation of their lives is due to charity and not to right, for no law exists which could force the nations to feed them¹

Qui també parla d’aquesta abstracta nuesa és Giorgio Agamben, amb el seu concepte de l’*homo sacer*² que extreu del dret romà: originalment, un individu que, per haver comès greus crims, era expulsat de la comunitat i passava a ser només el fet biològic intrínsec a l’ésser humà (*zoé*, en grec), no pas una persona part de la comunitat política, i per tant revestida de drets (la “vida qualificada”, *bios*), i que per tant podia ser mort per qualsevol sense haver de témer sanció legal o social. Així, l’Estat, exercint la sobirania i mitjançant la llei, tenia i té la immensa potestat de convertir *zoé* en *bios*, de delimitar qui forma part de la comunitat política i qui no en forma part; parlant en termes del que ens interessa aquí: qui és nacional/ciudadà i qui no ho és. Què passa, doncs amb aquells a qui cap Estat considera part

¹ ARENDT, H., *The Origins of Totalitarianism*, Nova York, Harcourt, Brace & Co., 1951, p. 295 i ss.

² AGAMBEN, G., *Homo Sacer: El Poder Soberano y la Nuda Vida*, Valencia, Pre-Textos, 1998

de la seva comunitat política, a qui cap Estat atorga “vida qualificada”? Esdevenen éssers amb només la seva nua vida, fora de la comunitat i desproveïts de tota protecció o qualificació jurídica.

És clar que des de l'època en què escrivia Arendt han passat moltes coses rellevants, especialment perquè s'ha produït una notable evolució i eixamplament de la protecció internacional dels drets humans. Efectivament, en un ordre internacional on es garantissin efectivament una carta de drets bàsics per a totes les persones al marge de la seva nacionalitat (o manca de nacionalitat), es podria dir que l'apatrídia no és un problema greu. L'única qüestió que quedaria per resoldre, en tal cas, és la de la participació política, perquè mentre existeixin Estats, aquests raonablement es poden negar a concedir drets de participació política a persones fora de la comunitat política, excloent per definició a tots els apàtrides del món a participació, per exemple, en eleccions.

Però, mentre no existeixi un ordre internacional que faci efectius els drets que els iusnaturalistes consideren inherents a la persona humana on sigui que aquesta es trobi, el nucli de la qüestió segueix en peu: els Estats són els que haurien de garantir aquests drets, i a la pràctica a vegades ho fan i a vegades no. Per diversos motius. Primer, perquè en la majoria de casos, no hi ha consens sobre què implica cada dret, quina és la manera de garantir-lo, quins són els seus límits, en quins moments i sota quines circumstàncies es poden suspendre ni tampoc quines són les obligacions concretes de l'Estat, especialment pel que fa als drets Econòmics Socials i Culturals; com a molt hi han acords entre grups d'Estats al respecte.

Segon, perquè encara que hi hagi cert acord sobre què implica un dret, aquest pot no implicar automàticament una obligació jurídica per a molts Estats, pel principi general del dret internacional de *pacta tertiis*, és a dir, perquè les obligacions convencionals no poden obligar als Estats que no formen part de tals convencions. Això és especialment cert des del moment en què només algunes petites parts del dret internacional dels drets humans es poden considerar dret consuetudinari, i per tant, de compliment obligatori general. Si bé és cert que part de la doctrina considera el nucli essencial del dret internacional dels drets humans com a obligacions *erga omnes*, al marge de que sigui de compliment general per ser consuetudinari o no, aquesta és només una tesi que cap tribunal o instància internacional ha aplicat.

I tercer, perquè encara que hi hagi consens o acord sobre el contingut del dret i hi hagi una obligació jurídica per a l'Estat de fer-lo efectiu, l'Estat pot, *de facto*, no complir. I pot fer-ho, bé perquè a vegades no hi ha sancions previstes per reaccionar a un incompliment, bé perquè les sancions no són prou dissuasives, o bé perquè aquestes sancions a la pràctica no són aplicables a l'Estat en qüestió, més per una qüestió relativa a la geopolítica que pas al dret internacional.

Així les coses, tornem a la pregunta que es feia Arendt: què fem amb les persones sense Estat?

1.2 Propòsit i pregunta d'investigació

Recollint i volent respondre a la pregunta que ha quedat oberta a l'apartat anterior, aquest treball pretén examinar la qüestió i fer una proposta de solució al problema de la manca de protecció dels apàtrides. Primer, examinant el concepte de nacionalitat i el d'apatrídia des de la perspectiva del dret internacional. Segon, examinant les possibles solucions, hagudes i imaginables, al problema. I tercer, proposant una sortida innovadora: la creació d'un Estat per als apàtrides.

En aquest sentit, les preguntes d'investigació que caldrà resoldre al final d'aquest treball són: de quina manera crear un Estat per als apàtrides podria protegir als apàtrides? Quins problemes –legals i pràctics- suposaria tal creació?

1.3 Metodologia

Primer de tot es farà un anàlisi d'alguns conceptes rellevants per a la pregunta d'investigació a la llum del dret internacional, posant-los però també en context històric i social com a fenòmens socials que també són. Quan sigui pertinent, a tal efecte, s'usarà el mètode legal dogmàtic, fent ús del dret internacional rellevant, expressat en tractats i en sentències. A més, es farà servir la literatura existent i dades i informes rellevants publicats per organitzacions internacionals sobre les qüestions tractades. Donat que, si bé existeixen traduccions autèntiques - i, per tant, correctes- de tractats internacionals i resolucions judicials internacionals en català, aquestes no són ni molt menys exhaustives, s'ha optat per reproduir-les en anglès, i per mantenir una consistència lingüística al llarg del treball, també es reproduiran la resta de fonts textuais en aquest idioma.

2. LA NACIONALITAT

2.1 Atribució i pèrdua

Per entendre què és l'apatrídia primer hem de fer una aproximació al concepte de nacionalitat segons el dret internacional. Si bé nacionalitat es pot entendre també com un sentiment de pertinença al concepte més o menys vague de nació, la definició rellevant per al dret és la que estableix que nacionalitat és el vincle legal i polític que existeix entre un individu i un Estat que converteix al primer en membre del segon, amb obligacions i drets recíprocs³. En aquest sentit, la Cort Inter-americana de Drets Humans va definir la nacionalitat com

*the political and legal bond that links a person to a given State and binds him to it with ties of loyalty and fidelity, entitling him to diplomatic protection from that State*⁴

Per al dret internacional, la nacionalitat és l'únic criteri important per associar un individu amb un Estat, i donat que un individu només és subjecte del dret internacional perquè és subjecte de drets i obligacions internacionals, depèn gairebé totalment d'aquest vincle amb un Estat per poder aparèixer en l'àmbit internacional⁵. La nacionalitat, doncs, permet no solament saber a quin Estat es pot interpel·lar en sorgir una controvèrsia internacional, sinó que determina quin Estat té dret a exercir la protecció diplomàtica en defensa d'un individu.

³ FRIPP, E., *Nationality and Statelessness in the International Law of Refugee Status* Oxford, Hart Publishing, 2016, para. 1.1

⁴ Cort Inter-americana de Drets Humans, *Cas Castillo-Petruzzi et al v. Peru*, 30 de maig de 1999

⁵ STILLER, M., "Statelessness in International Law: A Historic Overview" *DAJV Newsletter* 3/2012, p. 95

Aquesta protecció és un dels principals instruments internacionals, si no el més important, de defensa dels drets i interessos de les persones que es troben en territori estranger. Aquesta protecció ve legitimada pel fet que l'injust provocat a un individu nacional d'un Estat es considera, segons el dret internacional, un injust a un dels "components" d'aquest Estat, o a una prolongació de l'Estat, que té dret a buscar satisfacció internacional. Aquesta concepció, anomenada ficció Vatteliana (pel teòric del dret suís Emmerich de Vattel), és la que justifica la protecció diplomàtica, que d'altra manera es podria veure com una violació de la supremacia de l'Estat territorial, però també, més modernament, la protecció diplomàtica es pot veure justificat com un dret subjectiu de l'individu davant del seu Estat, que moltes vegades és positivat en els drets interns.

Aquest vincle, segons el dret internacional, l'assigna i regula la llei domèstica, entre altres motius perquè la qüestió de la nacionalitat ha estat tradicionalment considerada part del *domaine réservé* dels Estats⁶. Segons l'article 1 de la Convenció de La Haia sobre Certes Qüestions Relatives al conflicte de Lleis de Nacionalitat de 1930:

It is for each State to determine under its own law who are its nationals. This law shall be recognised by other States in so far as it is consistent with international conventions, international custom, and the principles of law generally recognised with regard to nationality.

Aquesta assignació està subjecta a les restriccions que el dret internacional li imposa, com es pot veure en l'anterior article, i com també va mencionar el Tribunal Permanent de Justícia Internacional sobre la qüestió:

*The question whether a certain matter is or is not solely within the domestic jurisdiction of a State is an essentially relative question; it depends on the development of international relations*⁷

Un dels requisits que el dret internacional estableix perquè la nacionalitat que un Estat atorga sigui oposable internacionalment és la del vincle genuí i efectiu. En paraules del Tribunal Internacional de Justícia en el Cas Nottebohm:

*nationality is a legal bond having as its basis a social fact of attachment, a genuine connection of existence, interest and sentiments, together with the existence of reciprocal rights and duties*⁸

Que una nacionalitat contravingui el dret internacional no la invalida, però la pot fer no oposable davant d'altres Estats o instàncies judicials internacionals⁹. En general, però, els dos grans criteris originaris -en el moment del naixement- que utilitzen les legislacions internes per assignar la nacionalitat són els denominats *ius soli* i *ius sanguinis*. L'*ius soli* consisteix en l'assignació de nacionalitat a les persones nascudes en territori nacional, i l'*ius sanguinis* en l'assignació a persones descendents d'altres nacionals. Històricament el primer

⁶ Si bé en l'actualitat es fa servir el terme "Ciutadania Europea" en el Dret de la Unió i en els drets nacionals, aquesta suposada ciutadania no correspon al que la ciutadania és: els drets derivats de ser "ciutadà europeu" provenen de la condició de ser ciutadà d'un dels Estats que formen part de la UE; la UE no és un Estat i per tant no existeixen ciutadans de la UE *per se*, que gaudeixin de drets pel fet de ser-ho (i no pel fet de ser ciutadans d'un Estat Membre).

⁷ Tribunal Permanent de Justícia Internacional, *Opinió Consultiva sobre els Decrets de nacionalitat de Tunísia i el Marroc*, Scr. B, Nº. 4, 1923, p. 23

⁸ Tribunal Internacional de Justícia, Nottebohm Case (second phase), Judgement of April 6th, 1955 : I.C. J. Reports 1955, p. 23.

⁹ WEIS, P., *Nationality and Statelessness in International Law*, Londres, Stevens & Sons, 1956, p.92

criteri era més aviat present en països receptors d'immigració mentre que el segon ho era en els emissors¹⁰, malgrat que en l'actualitat la majoria de països combinen els dos criteris. A més d'aquests dos criteris d'assignació originaris, també existeixen els mètodes derivatius, com la naturalització, que consisteix en l'adquisició de la nacionalitat després del naixement, satisfent una sèrie de requisits, dos dels més típics dels quals són la prolongada residència en el territori nacional i el matrimoni amb un/na nacional.

Convé, però, diferenciar nacionalitat de ciutadania, que sovint es fan servir indistintament. Mentre que el terme nacionalitat és usat pel dret internacional de la manera descrita, el terme ciutadania connota a més a més la titularitat d'altres drets de caràcter intern, normalment de participació política. En dret comparat trobem que, malgrat no tots els nacionals són ciutadans, tots els ciutadans són nacionals per al dret internacional, al marge d'aquest afegit de drets de caràcter intern que la ciutadania comporta en alguns països¹¹.

Una part important de la nacionalitat és la seva pèrdua. Generalment, aquesta es produeix per la privació de l'Estat respecte l'individu de la condició de nacional o la renúncia d'aquesta per l'interessat. En principi ambdues situacions no estan més regulades que per la legislació domèstica, però com hem vist, el dret internacional hi té coses a dir.

2.2 La perspectiva dels Drets Humans

A partir de la segona meitat del segle XX aquesta concepció purament estatocèntrica dels drets dels individus es matisà amb l'aparició dels Drets Humans com a proclamació dels drets inalienables de les persones humanes al marge, entre d'altres moltes coses, de la seva nacionalitat. Això comporta, en teoria, una pèrdua de la importància de la nacionalitat en l'esfera internacional pel que fa la protecció de persones, però hem de recordar que, en primer lloc, molts d'aquests suposats drets són *soft law*, i en tot cas, els principals agents cridats a garantir-los són els propis Estats.

De particular rellevància pel que ens ocupa és el fet que usualment es considera el dret a tenir nacionalitat com un dret humà en si mateix¹², tal i com expressa l'article 15 de la Declaració Universal dels Drets Humans¹³:

- (1) *Everyone has the right to a nationality.*
- (2) *No one shall be arbitrarily deprived of his nationality nor denied the right to change his nationality.*

Malgrat el que enuncia el primer punt d'aquest article, el dret a una nacionalitat en abstracte no implica la obligació de cap Estat en particular d'atorgar aquesta nacionalitat, encara que la persona en qüestió tingui un vincle genuí i efectiu amb un Estat¹⁴. El que sí que

¹⁰ NEUHOLD, H., *Österreichisches Handbuch des Völkerrechts Band 1 Textteil* Viena, Manzsche Verlags, 1991, p.132

¹¹ FRIPP, E., *op. cit.*, para. 1.7

¹² Tribunal Interamericà de Drets Humans, *Proposed Amendments to the Naturalization Provision of the Constitution of Costa Rica, Advisory Opinion OC-4/84* de 19 de gener de 1984. Series A No. 4, Para. 33.

¹³ Resolució 217A de l'Assemblea General de les Nacions Unides, 10 de desembre de 1948. Disponible a: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III))

¹⁴ PLENDER, R., "The Right to a Nationality as Reflected in International Human Rights Law and the Sovereignty of States in Nationality Matters", *Austrian Journal of Public International Law* n°43, p.43

és dret internacional consuetudinari, i per tant obligatori per a tots els Estats¹⁵, és la prohibició de privació arbitrària o discriminatòria de nacionalitat o dels drets que aquesta confereix, que és vista per molts com a part del nucli essencial del dret internacional dels drets humans, per ser el “dret a tenir drets¹⁶”.

A més a més, una restricció addicional de la facultat de privar algú de la seva nacionalitat és l'establert en l'article 8.1 de la Convenció sobre la Reducció del Nombre de Persones Apàtrides de 1961, de la qual més endavant parlarem:

Contracting States shall not deprive a person of his nationality if such deprivation would render him stateless

Malgrat la aparent taxativitat d'aquesta expressió, com es veurà, incorpora tota una sèrie d'excepcions, que sumades al fet que només 67 Estats han ratificat aquesta convenció, deixa aquesta disposició bastant mancada d'efectivitat. D'altra banda, La Convenció Sobre els Drets del Nen, ratificada per gairebé tots els Estats de la terra, en el seu article 7 estableix el dret que té el nen a “adquirir una nacionalitat” en néixer, afirmant després que

States Parties shall ensure the implementation of these rights in accordance with their national law and their obligations under the relevant international instruments in this field, in particular where the child would otherwise be Stateless

Això vindria indicant una llibertat d'elecció de com proveir aquests nens amb nacionalitat, però una obligació convencional més o menys dura d'assegurar que el nen no esdevé apàtrida en néixer. Aquest dret que tenen els nens també es veu reflectit en l'article 24 (3) del Conveni Internacional de Drets Civils i Polítics de 16 de desembre de 1966, ratificat per 167 Estats.

3. L'APATRÍDIA

3.1 Els apàtrides i els refugiats

L'apatrídia, com s'ha dit, és la condició segons la qual una persona no té la nacionalitat de cap Estat. Això, *de iure*, implicaria que cap Estat ha expedit formalment nacionalitat a favor d'aquesta persona; així, en la Convenció Sobre els Drets dels Apàtrides de 1954 i també el dret consuetudinari¹⁷, un apàtrida és aquella persona que “*is not considered as a national by any State under the operation of its law*”. Però realment, la nacionalitat és valuosa i jurídicament rellevant per a un individu en la mesura en què aquesta li atorga drets dins i protecció legal fora del territori de l'Estat que l'emet.

¹⁵ Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Refugiats (ACNUR), *Expert Meeting – Interpreting the 1961 Statelessness Convention and Avoiding Statelessness resulting from Loss and Deprivation of Nationality*, març de 2014, p.2 para. 2

¹⁶ Tribunal Suprem dels Estats Units, *Trop v. Dulles*, 356 U.S. 86, 31 de març de 1958, para. 102

¹⁷ ACNUR, *ACNUR Resettlement Handbook*, 2011, p. 22

Això planteja la següent qüestió: què passa si formalment un individu té una nacionalitat, però l'Estat que li ha atorgat, quan es troba fora del territori nacional, no el protegeix perquè no pot o perquè no vol? En aquest cas, podríem dir que la nacionalitat és poc més que un paper mullat, un document buit de contingut real. És per això que molts autors denominen aquesta situació com apàtrida *de facto*¹⁸. Aquests apàtrides *de facto* han estat descrits per la pròpia ONU com

*[..] persons who, having left the country of which they were nationals, no longer enjoy the protection and assistance of their national authorities, either because these authorities refuse to grant them assistance and protection, or because they themselves renounce the assistance and protection of the countries of which they are nationals*¹⁹

Típicament, però, aquest concepte es fa servir per referir-se a aquella “*person who, outside his/her country of nationality, is denied protection, i.e. the diplomatic and consular protection/assistance of his/ her country, for example by being denied a passport or return from abroad*”²⁰. Això produeix un immediat potencial de xoc o solapament de la categoria d'apàtrida *de facto* amb la categoria de refugiat. Però, què és un refugiat? La definició d'aquest terme ha vist una evolució històrica notable, des de concepcions inicials que són indistingibles del que hem definit com apàtrida *de facto* fins definicions molt més completes, que són de vigència actual.

L'aparició del terme refugiat en documents legals internacionals la hem de remuntar als anys 1926 i 1928, quan es va plantejar la qüestió de les persones russes que fugien de la Unió Soviètica i dels armenis que fugien de l'Imperi Otomà (després República de Turquia). A l'Arranjament de 12 de Maig de 1926 Relatiu a l'Expedició de Certificats d'Identitat a Refugiats Russos i Armenis²¹, es defineix un refugiat com

Any person of Russian origin who does not enjoy or who no longer enjoys the protection of the Government of the Union of Socialist Soviet Republics and who has not acquired another nationality

Així, veiem que en aquest estadi del concepte no s'aborda la qüestió de si es té o no nacionalitat *de iure*, sinó que el punt rellevant és si es gaudeix de protecció de l'Estat (tot i que no es qualifica ben bé com ha de ser aquesta no-protecció: jurídica? fàctica?), i per tant podríem confondre totalment el concepte de refugiat amb el d'apàtrida.

La següent evolució del terme la trobem quan, en els primers temps del règim nacionalsocialista alemany, just abans de la guerra, també sorgeix la qüestió dels refugiats, i en la Convenció Sobre l'Estatus dels Refugiats Provenients d'Alemanya de 10 de febrer de 1938²² i el seu Protocol Addicional, els defineixen com

Persons possessing or having possessed German nationality and not possessing any other nationality who are proved not to enjoy, in law or in fact, the

¹⁸ STILLER, M., *op. cit.* p. 94

¹⁹ Organització de les Nacions Unides, *A Study of Statelessness*, Nova York, 1949, p. 7

²⁰ ACNUR, *op. cit.*, p. 22

²¹ *Arrangement Relating to the Issue of Identify Certificates to Russian and Armenian Refugees*, Ginebra, 12 de maig de 1926, *League of Nations Treaty Series* Vol. 89, num. 2004, disponible a: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2089/v89.pdf> [consultat el 29 de gener de 2018]

²² *Convention concerning the Status of Refugees Coming From Germany*, Ginebra, 10 de febrer de 1938, *League of Nations Treaty Series*, Vol.192, No. 4461, disponible a: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20192/v192.pdf> [consultat el 29 de gener de 2018]

protection of the German Government. [and] Stateless persons [...] who have left Germany territory after being established therein and who are proved not to enjoy, in law or in fact, the protection of the Germany Government.

Aquí veiem que ja es qualifica la manca de protecció com “de dret o de fet”, però el més important és que per primer cop se separen els casos d’apatrídia *de facto* (persones formalment alemanyes que no gaudeixen de protecció de l’Estat alemany) de l’apatrídia pròpiament dita (persones sense nacionalitat que marxen d’Alemanya i no gaudeixen de protecció per part de l’Estat alemany, però que seguirien sent apàtrides encara que no marxessin). Però seguim tenint el problema de la distinció entre refugiat i apàtrida, ja que si fèssim cas d’aquesta definició podríem pensar que no tots els apàtrides són refugiats però sí que tots els refugiats són apàtrides, ja sigui *de iure* o *de facto*.

Després de la guerra, la Constitució de la Organització Internacional dels Refugiats²³ defineix refugiats molt al tenor de les circumstàncies històriques, parlant de persones amb nacionalitat o sense, fora del seu Estat d’origen, però condicionant l’estatus a ser víctimes del nazisme o dels seus aliats, i subsidiàriament de la guerra en general. Hem d’esperar fins a la Convenció i Protocol Relatiu a l’Estatus dels Refugiats de 1951, en la que es fa una definició més completa del terme refugiats:

[any person who] As a result of events occurring before 1 January 1951 and owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it

Aquí ja podem parlar, doncs que l’element essencial de la condició de refugiat és l’estar fora de l’Estat del qual és nacional, o en el cas de ser apàtrida, fora de l’Estat de residència habitual, per “por ben fonamentada de ser perseguit”²⁴. Posteriorment, en la pràctica de l’Alt Comissionat de Nacions Unides per als Refugiats, també s’admeten com a refugiades

*persons who are outside their country of nationality or habitual residence and unable to return there owing to serious and indiscriminate threats to life, physical integrity or freedom resulting from generalized violence or events seriously disturbing public order*²⁵

és a dir, no solament a persones perseguides pel fet de formar part de determinats grups sinó també persones que fugen d’un perill genèric per les seves vides.

Aquí sí que ja podem veure la diferència entre un apàtrida *de facto* i un refugiat: l’element definitori de l’apatrídia és no gaudir de la protecció legal de cap Estat per via de la nacionalitat, mentre que el del refugiat és estar fora del territori nacional (o de residència habitual) per la mencionada por de persecució o amenaces contra la integritat. Així, es pot ser

²³ *Constitution of the International Refugee Organisation*, Nova York, 15 de desembre de 1946, *United Nations Treaty Series*, vol. 18, Num. 283, disponible a: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b37810.html> [consultat el 29 de gener de 2018]

²⁴ *Convention and Protocol relating to the status of refugees*, Ginebra, 28 de juliol de 1951, *United Nations Treaty Series*, vol. 189, Num. 2545, disponible a:

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20189/volume-189-I-2545-English.pdf>

²⁵ ACNUR, *op. cit.*, p. 19

apàtrida sense ser refugiat (aquest seria, per exemple, el cas d'apàtrides *de iure* que no fugen per cap por o amenaça, sinó que simplement no són reconeguts com a nacionals per cap Estat del món), i es pot ser refugiat sense ser apàtrida ni *de iure* ni *de facto*, tal com bé explica el Secretari General de Nacions Unides en el seu Estudi de l'Apàtrídia, que va ser-li encarregat pel Consell Econòmic i Social el 1949 per examinar la qüestió²⁶:

Those refugees who have fled from one to another part of the country of which they are citizens are not stateless persons [...]. Neither are those individuals stateless who found refuge abroad but who continue to benefit by the protection and assistance of their government, itself in exile abroad, which has been recognized by other States. [...]. Refugees are not stateless who are to receive the nationality of the country to which they are transferred [...]. Neither are refugees stateless whom the receiving country is prepared to consider immediately or after a short period as its nationals [...]. Even though in theory individuals who sought refuge abroad and were denationalized by their government during a civil or international war involving the existence of this government, could, in theory, be considered stateless persons, in practice no useful purpose would be achieved by considering them as such until the end of the war: in fact, legal protection, as distinguished from material assistance, does not correspond to an immediate need, and the position of the refugee is a temporary one as long as the war lasts.

Aquest últim punt sobre les guerres és important: associa la categoria de refugiat a la fugida, en alguns casos, d'un conflicte bèl·lic, a una necessitat previsiblement temporal que no coincideix amb l'apàtrídia, que és una qualificació legal que caracteritza una persona com mancada de la protecció que la nacionalitat confereix de forma indefinida, i per això assenyala que, un cop acabada la guerra potser sí que se li pot reconèixer l'estatus d'apàtrida, en cas, s'entén, que segueixi desprotegida legal o fàcticament pel seu Estat.

Així, aquest treball vol girar al voltant de l'apàtrida tant *de iure* com *de facto*, ja sigui refugiat o no, però deixa fora els casos de refugiats que no són apàtrides, que són objecte d'altres branques del dret internacional com el dret internacional dels refugiats o el dret internacional humanitari

3.2 Causes d'apàtrídia

Les causes per les quals hom pot esdevenir o néixer apàtrida *de iure* són²⁷:

- La transferència de territori d'un Estat a un altre i la dissolució o successió d'Estats. Aquest és el cas més freqüent, i un exemple el podríem trobar a Estònia i Letònia, on, un cop es van independitzar de la URSS el 1991, només van reconèixer la nacionalitat d'aquells que eren nacionals d'aquells Estats abans de perdre la independència, és a dir, abans de 1940, i també als seus descendents, deixant apàtrides a tots els migrats internament des de les altres parts de la URSS durant aquells anys d'ocupació.

- Lleis de matrimoni amb efectes sobre la nacionalitat de la dona i els fills. Aquest era el cas, en la majoria de països del món a principis del segle XX, que no reconeixien la nacionalitat autònoma de la dona i la consideraven una extensió del

²⁶ Organització de les Nacions Unides, *op. cit.*, p. 8

²⁷ ACNUR, *Information and Accession Package: The 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness*, 1999, p. 3

pare o del marit, segons el cas. Així, quan una dona amb nacionalitat d'un Estat es casava amb un estranger, se la privava de la seva prèvia nacionalitat sense garanties que l'Estat del qual era nacional el marit li concedís nacionalitat per la via de la naturalització, donant lloc a nombrosos casos d'apatrídia²⁸. En l'actualitat aquests casos són menys freqüents, en part gràcies a la Convenció Sobre la Nacionalitat de les Dones Casades de 1957²⁹.

- Pràctiques administratives discriminatòries que poden per exemple privar una persona de nacionalitat per conveniència política, o simplement esborrar-la del registre irregularment sense fer un acte formal de privació de nacionalitat. Aquest seria el cas de les persones d'ètnia Bidun que viuen a Kuwait, a qui no se'ls va reconèixer la nacionalitat automàticament malgrat haver habitat aquella terra durant generacions, i molts no van sol·licitar-la en el seu moment o els faltaven els documents per fer-ho, i posteriorment han estat subjectes a unes duríssimes lleis de naturalització³⁰. També pot ser el cas que les persones, per manca de coneixements o de voluntat, no realitzin els tràmits administratius necessaris.

- Els fills d'apatrides nascuts en un Estat que només reconeix l'*ius sanguinis* com a mètode d'adquisició de nacionalitat poden perpetuar-se en l'apatrídia indefinidament durant generacions, per no ser descendents de nacionals. Aquest és el cas a Brunei Darussalam.

- El conflicte entre les lleis d'adquisició de nacionalitat de dos Estats diferents també és, històricament, una font important d'apatrides. Això pot passar quan un nen neix en el territori d'un Estat que només reconeix l'*ius sanguinis* com a mètode d'adquisició de la nacionalitat, i els seus pares són nacionals d'un país que només reconeix l'*ius soli*: en aquest cas cap dels dos Estats el reconeix com a nacional seu.

- Quan l'Estat revoca l'acte jurídic de concessió de la nacionalitat per haver estat obtinguda a través de frau o sota falsos pretextos.

- Quan l'interessat renuncia a la seva nacionalitat sense tenir-ne una altra, i les lleis d'aquest Estat donen eficàcia jurídica a aquest acte de renúncia. Hi ha molts Estats que, en compliment de la Convenció sobre la Reducció del nombre d'Apàtrides de 1961³¹, no donen la nacionalitat per extingida en cas que la renúncia voluntària dugués a una situació d'apatrídia. Altres Estats, però, han acceptat la renúncia fins i tot en aquestes circumstàncies, com és el cas dels Estats Units, en l'article 349(a)(5) de la Immigration and Nationality Act.

- Hi ha Estats que, per via de la llei, estableixen la caducitat de la nacionalitat si aquesta no es renova i l'interessat perd connexió amb l'Estat. Això pot ocórrer quan la persona viu un temps prolongat a l'estranger, com passava a Grècia fins el 1998 amb les persones no-ètnicament gregues que vivien fora del territori nacional durant més de 3 anys, en virtut de l'article 19 del Codi de Ciutadania Grec de 1955.

²⁸ Divisió per l'Avenç de les Dones de Nacions Unides, *Women, Nationality and Citizenship*, 2003, p. 7

²⁹ Convention on the nationality of married women, Nova York, 20 de febrer de 1957, *United Nations Treaty Series*, vol. 309, Num. 4468, disponible a:

http://www.un.org.ua/images/Convention_on_the_Nationality_of_Married_Women_eng1.pdf

³⁰ Sala d'Immigració i Asil de l'Alt Tribunal del Regne Unit, *Cas NM (documented/undocumented Bidoon: risk)*, 22 de juliol de 201, p. 6-7

³¹ Convention on the Reduction of Statelessness, Nova York, 30 d'agost de 1961, *United Nations Treaty Series*, vol. 989, Num. 14458, disponible a: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20989/volume-989-I-14458-English.pdf>

- Un canvi en la llei que regula la nacionalitat en un Estat pot fer que una persona que va adquirir la nacionalitat perquè complia els antics requisits, en no complir amb els nous se li retiri la nacionalitat

- Finalment, com s'ha mencionat, l'apatrídia és manca de nacionalitat d'un Estat, però si aquest Estat no és tal o està discutida la seva condició d'Estat, ser "nacional" d'aquest "Estat" pot equivaldre a ser apàtrida *de iure*, com és el cas de més de 4 milions de palestins³². Si bé l'Estat jordà emet "passaports temporals" per residents a Cisjordània, aquests només els serveixen per viatjar, i no impliquen que el posseïdor tingui nacionalitat ni ciutadania jordana³³.

Les causes, per altra banda, per les quals hom pot esdevenir apàtrida de facto, vindrien determinades per la incapacitat o manca de voluntat de l'Estat del qual és *de iure* nacional d'oferir-li protecció. La incapacitat pot venir determinada per una manca objectiva de recursos (econòmics, de personal) o directament perquè l'Estat es pot considerar un Estat fallit, i per tant, no pot garantir ni tan sols els drets més bàsics dels seus nacionals dins el seu propi territori, per ant no cal ni parlar de la possibilitat que els protegeixi a l'exterior (com podria ser el cas de Somàlia). La manca de voluntat de l'Estat de protegir el seu nacional pot tenir una casuística molt variada, però pot anar des d'una simple manca d'interès o de voluntat de destinar recursos a la protecció fins a la persecució per motius polítics o de discriminació per motius ètnics, religiosos, etc.

En aquests casos pot ser ben difícil de distingir l'apatrídia *de facto* d'altres circumstàncies. Per exemple, mentre que l'Estat pot argumentar que busca un nacional seu per jutjar-lo per crims comuns, la persona en qüestió pot argumentar que en realitat se l'està perseguint arbitràriament. No és la voluntat d'aquest treball endinsar-se en el món del dret d'asil i els criteris que poden seguir els Estats per decidir reconèixer aquest dret o no, però és evident que un nacional d'un Estat que el persegueix que es refugia en un altre Estat no és un apàtrida *de iure*, tampoc és un refugiat, però sí que està clar que el seu Estat no el protegeix, ans el contrari, el persegueix, i per tant el podem considerar un apàtrida *de facto* mentre cap altre Estat li concedeixi nacionalitat.

3.3 Conseqüències de l'apatrídia

El problema de l'apatrídia és estructural més que pas conjuntural d'una època concreta³⁴. A més a més, és un problema que s'estén arreu del planeta³⁵. Però quines conseqüències té per a l'apatrída? En general, la manca de nacionalitat impedeix a l'apatrída beneficiar-se dels drets conferits als nacionals del propi Estat, i normalment també els conferits als nacionals estrangers, a més de fer-los especialment vulnerables a abusos,

³² SHIBLAK, A., "Stateless Palestinians", *Forced Migration Review* nº26, 2009, p.8

³³ Canadà: Immigration and Refugee Board of Canada, *Palestine and Jordan: Passports issued to stateless Palestinians by the government of Jordan, including procedures, entitlements, differences between Jordanian passports issued to Jordanian nationals and those issued to stateless Palestinians; passports issued to Palestinians by the Palestinian Authority, including requirements and procedures, and entitlements*, 29 d'octubre de 2015, disponible a: <http://www.refworld.org/docid/5652e15c4.html> [consultat el 30 de gener de 2018].

³⁴ VAN WAAS, L., *Nationality Matters: Statelessness under International Law*, School of Human Rights Research Series, Volume 29, Utrecht, 2008, p. 9

³⁵ ACNUR, *Final report concerning the Questionnaire on statelessness pursuant to the Agenda for Protection*, Març de 2004, p. 11

discriminacions i maltractes per part tant de l'Estat on resideixen com dels particulars que tenen per veïns.

Tal i com afirma l'ACNUR en els seus materials divulgatius,

*Stateless persons are frequently unable to do the things most people take for granted, such as registering the birth of a child, travelling, going to school, opening a bank account or owning property. The problem is global in scope and no region is spared*³⁶

En efecte, ser apàtrida freqüentment impossibilita a una persona d'accedir a la educació primària, secundària o superior, aconseguir una feina de manera regular, aconseguir assistència sanitària, tenir propietats, signar contractes, viatjar lliurement, accedir al registre civil per naixements, matrimonis o defuncions, casar-se legalment, tenir dret a la tutela judicial efectiva, tenir dret a la participació política³⁷ i en general, produeix un desemparament administratiu, polític i social i una manca gairebé absoluta de seguretat jurídica.

Aquest desemparament fa que les persones apàtrides en moltes ocasions caiguin en la marginació social, recorrin al treball irregular i siguin víctimes de tràfic de persones (especialment dones i nens)³⁸. A més, freqüentment ocorre que un/a apàtrida cerqui casar-se amb un nacional del país on viu per poder naturalitzar-se, cosa que comporta el perill de relacions abusives i de dependència legal, en les quals les víctimes solen ser dones³⁹. També mereix menció a banda el fet que les lleis d'immigració de molts països estableixen règims de detenció temporal per a persones que es troben en situació irregular (per exemple, per no tenir permís de residència o treball), però, en el cas dels apàtrides, en no tenir país d'origen on ser retornats, aquesta detenció pot ser indefinida, provocat separació de moltes famílies⁴⁰.

Tots aquests factors combinats, el rebuig i marginació social, el maltractament per part de l'administració pública a més, en ocasions, del sentiment de no pertinença a cap comunitat política i/o cultural, duu a un nombre no negligible d'apàtrides a la depressió, l'alcoholisme, la violència domèstica, el crim i, en ocasions, al suïcidi⁴¹.

Però si passem dels efectes individuals que l'apatrídia pot tenir sobre un individu més o menys aïllat als efectes que aquest fenomen pot tenir quan afecta a grups més o menys grans per motius històrics, culturals, ètnics, etcètera, veiem que pot conduir a pobles sencers al desplaçament forçat o la fugida del territori de l'Estat on residien prèviament; un exemple d'això podria ser la minoria nepalesa que vivia a Bhutan i va ser expulsada a Nepal, que tampoc els reconeix nacionalitat⁴². En alguns casos, aquesta afectació col·lectiva de l'apatrídia pot i ha conduït a conflictes armats⁴³, donant a l'apatrídia també una dimensió de manteniment de la pau i la seguretat internacionals, que és clarament un interès general de la comunitat internacional, a més de l'interès ja referit de preservació dels drets humans dels apàtrides.

³⁶ ACNUR, *Global Appeal 2011*, p. 45

³⁷ ACNUR, *What would life be like if you had no nationality?*, 1999, p. 3.

³⁸ VAN WAAS, L., *op. cit.* nota 34, p. 12

³⁹ Divisió per l'Avenç de les Dones de Nacions Unides, *Women, Nationality and Citizenship*, 2003, p. 7

⁴⁰ ACNUR, *Statelessness in Canadian Context – A Discussion Paper*, 2003, p. 3

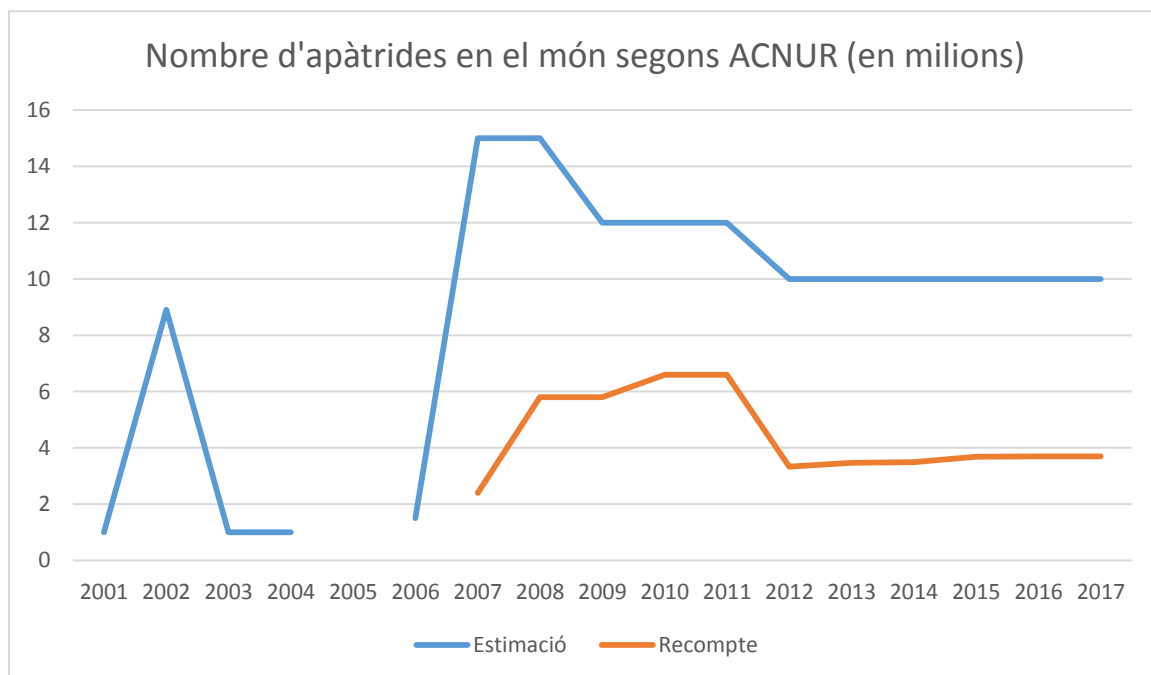
⁴¹ SOKOLOFF, C., per al Consell Assessor per a la Seguretat Humana del Fons Fiduciari de les Nacions Unides per la Seguretat Humana *Denial of Citizenship: A Challenge to Human Security*, 2005 p. 22

⁴² LYNCH, M., *Lives on hold: The Human Cost of Statelessness*, Washington, Refugees International, 2005, p.37

⁴³ VAN WAAS, L., *op. cit.*, p. 14 i SOKOLOFF, C., *op. cit.*, p. 11

3.4 Quantificació de l'apatrídia

La quantificació de l'apatrídia comporta seriosos problemes metodològics. Per una banda, es poden fer estimacions més o menys encertades basades en enquestes i extrapolacions, que ens donen una idea més o menys aproximada de la magnitud del problema. Aquesta és una de les tasques que se li ha encomanat a l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Refugiats (ACNUR), que des de fa anys quantifica el nombre d'apatrides, refugiats i desplaçats, entre altres, en el món. Aquestes estimacions, però, són més aviat poc satisfactòries, perquè mentre que actualment l'ACNUR estima que hi ha 10 milions d'apatrides al món, el 2009 n'estimava 12, el 2005 no s'atrevia a posar una xifra i parlava de "milions", el 2004 n'estimava 1 milió i el 2002 8,9⁴⁴. A més, l'ACNUR només estima el nombre d'apatrides que entren en la definició del mandat que l'Assemblea General de la ONU li va donar, és a dir, els apatrides *de iure* i les persones que no poden acreditar la

seva nacionalitat.

Per altra banda es poden recollir dades oficials dels governs que acrediten un nombre de persones com a apatrides dins les seves fronteres. Això té diversos problemes. El primer és que els Estats només compten els casos d'apatrídia *de iure*, havent-hi a més un problema metodològic, perquè com que la definició de l'apatrídia és negativa (no comptar amb nacionalitat), l'Estat s'ha d'assegurar que cap dels Estats amb qui l'individu ha estat vinculat en el passat (per lloc de naixement, residència, matrimoni...) no té lleis que el facin

⁴⁴ ACNUR, *Global Appeal 2004-2015*

susceptible de ser nacional, i en moltes ocasions s'ha de consultar amb els governs d'aquests Estats, que poden trigar en respondre o poden no respondre en absolut⁴⁵.

Per altra banda no hi ha un consens clar en la definició concreta d'apatrídia entre els Estats ni tampoc en quin procediment s'ha d'utilitzar per identificar-los⁴⁶, ni tan sols hi ha consens en anomenar-los apàtrides, i a vegades se'ls anomena persones de "nacionalitat desconeguda", per exemple⁴⁷. L'altre gran problema és que només una porció dels Estats poden recavar dades sobre apàtrides, i d'aquests, només alguns les comparteixen amb l'ACNUR, degut a les altes implicacions polítiques que per alguns Estats té reconèixer la magnitud de persones apàtrides dins el seu territori, especialment quan això té implicacions ètniques o religioses, motiu pel qual, la veracitat d'algunes de les xifres dels Estats que les faciliten és qüestionable. De tota manera, cada vegada més Estats comparteixen aquestes dades: el 2004 només 30 Estats ho feien, mentre que el 2015 ja n'eren 78. Això explica, en part el lleuger augment en el nombre d'apatrïdes comptats des de 2012⁴⁸.

La quantificació dels apàtrides *de facto* seria encara més complicada, en part per la ja explicada potencial confusió amb el concepte de refugiat, en part per la més difícil qualificació jurídica: cal que el seu Estat no els protegeixi efectivament (i que previsiblement aquesta situació sigui indefinida, perquè si fos eminentment temporal parlariem més aviat de refugiats). En aquest sentit, pot servir d'orientació mirar el nombre actual de refugiats (16 milions) i de demandants d'asil (3,2 milions) el 2015⁴⁹, entre els quals n'hi haurà molts que compliran amb la definició que hem donat d'apatrídia *de facto*. A més a més, aquí s'hi podrien incloure tots aquells exiliats que no entrin dins les categories de refugiat ni d'asilat però que no rebin protecció efectiva per part del seu Estat, que són pràcticament impossibles de quantificar perquè difícilment poden ser distingits dels emigrants que sí reben protecció.

Alguns dels casos més notoris d'apatrídia els podem trobar en l'actualitat entre les tribus d'ètnia Akna, Lanu, Lisu, Yao, Hmong i Karen de Tailàndia i Myanmar, els Kurds de l'Iraq i Síria, els Palestins a tot el món àrab, especialment a Cisjordània, a Gaza, al Líban i a Jordània, molts gitanos arreu del món o els Tutsis Banyarwanda que viuen a la República Democràtica Congo⁵⁰, a més dels Rohinya de Myanmar, dels apàtrides haitians a la República Dominicana i dels russos a Estònia i Letònia.

4. POSSIBLES SOLUCIONS

Està clar que no tenen la mateixa naturalesa ni les mateixes implicacions polítiques i socials els casos d'apatrídia que es limiten a l'individu i/o la seva família (casos particulars d'apatrídia) que els casos d'apatrídia de grups o pobles sencers (casos d'apatrídia col·lectiva), i per això cal considerar-los per separat, pensant possibles solucions per a cada una d'aquestes dues modalitats diferents del mateix problema.

⁴⁵ ACNUR, *Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians* n°11, 2005, p. 19 i ss.

⁴⁶ ACNUR, *Final report concerning the Questionnaire on statelessness pursuant to the Agenda for Protection*, Març de 2004, p. 26

⁴⁷ VAN WAAS, L., *op. cit.*, p.10

⁴⁸ KHANNA, N., "State of the World's Stateless" a *The World's Stateless Children*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2017, p. 11

⁴⁹ Segons ACNUR, consultable a <http://reporting.unhcr.org/population>

⁵⁰ LYNCH, M., *op. cit.*, p. 7-10

4.1 Possibles solucions per a casos particulars d'apatrídia

Les anteriorment descrites conseqüències negatives que l'apatrídia comporta per als individus es poden intentar solucionar fent que els apàtrides deixin de ser-ho, o, subsidiàriament, fent que els Estats els garanteixin una sèrie de drets. Però per analitzar aquestes solucions, referim-nos als que ja hem establert que són els possibles orígens de l'apatrídia en l'anterior part i ordenem-los segons aquests.

El primer possible origen, la transferència de territoris i successió d'Estats, si bé és cert que té una clara vessant col·lectiva, també en té una d'individual, llegeixi's, quan determinats individus queden sense nacionalitat no pel fet de formar part d'un col·lectiu cultural, nacional, religiós, polític, etcètera, sinó pel que podríem denominar un error administratiu. En el cas de la transferència d'un territori d'un Estat A a un Estat B, és raonable esperar que, un cop havent exclòs els "motius col·lectius" (raó d'ètnia, cultura, religió, ideologia, etcètera), l'Estat B no tingui problema en reconèixer-li nacionalitat als habitants del seu nou territori i també que l'Estat A no tingui cap interès especial en excloure de nacionalitat als seus antics habitants. El que sí que és esperable és que algun o ambdós Estats retirin la nacionalitat per evitar la doble nacionalitat, que l'estat B no reconegui automàticament la nacionalitat sinó que la condicioni a un procediment administratiu més o menys llarg i més o menys complex, o que l'Estat A anunciï la caducitat de la nacionalitat per als seus antics habitants, i que la interacció d'alguna d'aquestes circumstàncies produeixi apatrídies temporals. Un raonament similar aplicaria a la successió d'Estats: és raonable presumir que els Estats successors no tenen cap interès particular en no reconèixer a un habitant del seu territori la nacionalitat, i per tant l'apatrídia es deuria en aquest cas a un error administratiu. Un cas on es van donar aquestes circumstàncies va ser la dissolució de l'Imperi Austro-Hongarès, on, per exemple, les persones residents en els nous Estats de Txecoslovàquia i Iugoslàvia eren nacionals d'aquests Estats excepte si havien adquirit la nacionalitat austrohongaresa després de 1910, cas en el qual els Estats iugoslau i txecoslovac decidien discrecionalment si atorgar-los nacionalitat⁵¹.

En aquest cas la solució passaria per incloure la qüestió de la nacionalitat en les negociacions i en el tractat pel qual es transmet el territori, es dissol o s'independitza un Estat, assegurant que ningú queda apàtrida en el procés. Una manera d'aconseguir això seria una convenció internacional a l'estil de la Convenció de Viena sobre la Successió d'Estats en Matèria de Tractats, però en matèria de nacionalitat. De fet, en els casos de transmissió de territori, l'article 10 de la Convenció sobre la Reducció del Nombre d'Apàtrides de 1961 ja fa exactament aquesta funció.

El segon possible origen de l'apatrídia és el de determinades lleis de matrimoni. Per donar resposta a aquests casos, com s'ha mencionat, es va aprovar la Convenció Sobre la Nacionalitat de les Dones Casades de 1957⁵², que evitava aquests supòsits, però també l'article 5 de la Convenció sobre la Reducció del Nombre d'Apàtrides de 1961⁵³ i els articles 8 i 9 de la Convenció sobre Certes Qüestions Relatives als Conflictes entre Lleis de

⁵¹ Articles 70 i 76 del Tractat de Saint-Germain-en-Laye (Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Austria, Saint-Germain-en-Laye, 10 de setembre de 1919, *United Kingdom Treaty Series*, 011/1919, Cmd 400. Disponible a: <http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1919/TS0011.pdf>)

⁵² Veure nota 29

⁵³ Veure nota 31

Nacionalitat de 1930⁵⁴ aborden aquest supòsit. En l'actualitat, però, aquesta font està en franc declivi degut a la cada vegada més freqüent consideració per part dels ordenaments jurídics nacionals de la nacionalitat de cada integrant d'un matrimoni per separat i no com una unitat. Això no treu que un integrant d'un matrimoni pugui accedir a la naturalització de l'Estat de nacionalitat del cònjuge si així ho desitja, i que un cop naturalitzat/da, el seu Estat d'origen l'exclouï de nacionalitat, però en aquests casos en cap moment es produeix l'apatrídia.

El tercer cas és el de les pràctiques administratives irregulars o discriminatòries en virtut de les quals no es reconegui o es privi de nacionalitat, o quan l'interessat no fa el tràmit necessari. Aquest cas també té una òbvia possible vessant col·lectiva, però si ens fixem en els casos particulars d'apatrídia que d'aquí es poden derivar veiem que en realitat l'única solució és la convencional: que els Estats es comprometin a no dur a terme aquestes pràctiques via tractats. En aquest sentit van algunes provisions de la Convenció sobre la Reducció del Nombre d'Apàtrides de 1961, com ara l'article 1.1, que ve a obligar el reconeixement de nacionalitat a algú que, nascut en el territori nacional, seria apàtrida en cas de no ser-li reconeguda; l'article 1.4, que resol determinats impediments administratius com el venciment de terminis o la no presentació de sol·licituds amb resultat d'apatrídia; l'article 3, que resol els casos de naixements en vaixells o aeronaus; l'article 8, que redueix el nombre de casos en els que es pot privar a una persona de nacionalitat. En els casos en què la persona no acudeix a fer el tràmit administratiu, la solució pot passar per fer campanyes d'informació sobre les dates, llocs i documentació necessària, així com també la importància de fer els tràmits per la nacionalitat.

El quart cas és el de la perpetuació generacional dels apàtrides. La manera de solucionar això, com s'ha mencionat, és la convencional, amb provisions com l'article 1.1 de la Convenció del 61 o l'article 15 Convenció sobre Certes Qüestions Relatives a les Lleis de Nacionalitat de 1930

El cinquè cas és el del conflicte de lleis de nacionalitat. Un tractat que volia a resoldre aquest tipus de problemes era la mencionada Convenció de 1930, però finalment en el seu redactat final es va quedar curta i no va evitar la majoria de casos de conflicte de lleis. Un altre cop, però, la via convencional és l'adequada, tot i que com s'ha explicat anteriorment, la tendència actual de les lleis de nacionalitat en el dret comparat és la de combinar ambdós criteris d'adquisició original (*ius soli* i *ius sanguinis*), així que aquesta font d'apatrídia és menys important que fa un segle.

El sisè cas és el de revocació de la concessió de nacionalitat per frau. Aquest supòsit mereix ben poc comentari, perquè si abans de la concessió de la nacionalitat s'era apàtrida devia ser per algun dels altres supòsits. A més, no se li pot raonablement demanar a un Estat que reconegui una nacionalitat obtinguda fraudulentament.

El setè cas és la renúncia voluntària de la nacionalitat. Com s'ha dit, l'article 7 de la Convenció del 61 redueix en gran mesura els casos en què hom es pot quedar apàtrida per renúncia de la nacionalitat.

El vuitè i novè casos (caducitat i canvi de la llei) segueixen una línia similar que el tercer cas: es poden evitar per via convencional, amb mesures com les establertes a l'article 8 de la Convenció del 61

⁵⁴ Convention on Certain Questions Relating to Conflicts in Nationality Laws, La Haia, 12 d'abril de 1930, *League of Nations Treaty Series* vol. 189, num. 4137. Disponible a: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20179/v179.pdf>

Finalment, què passa amb aquells casos on no s'ha pogut evitar que neixi un nen apàtrida, i amb aquells que ja són apàtrides després de l'aprovació de normes que pretenen el naixement de nous apàtrides? En aquests casos, com s'ha dit, queda la protecció, consuetudinària o convencional dels drets dels apàtrides per part dels Estats. La protecció consuetudinària vindria donada pel –molt discutit, amb pràctiques substancialment diferents entre els diferents Estats i amb jurisprudències diferents en diferents tribunals internacionals– nucli essencial consuetudinari dels drets humans, que segons alguns autors correspondria al dret a la vida, la prohibició de la tortura i de tractes inhumans i degradants, la prohibició de l'esclavitud, de la desaparició forçada, de la detenció arbitrària prolongada, de la discriminació racial sistemàtica, i la protecció contra el genocidi i altres violacions massives de drets humans (tot i que aquestes dues últimes correspondrien més aviat a crims perseguibles segons el dret penal internacional que pas al dret internacional dels drets humans), i fins i tot, el dret a l'auto-determinació dels pobles⁵⁵. El fet que tot això sigui dret consuetudinari, no cal dir-ho, és més que dubtós, però en tot cas és difícil, a la llum de la pràctica habitual dels Estats en l'actualitat, dir què és preferible, si la possibilitat que el nucli essencial dels drets humans sigui molt reduït, o la possibilitat que sigui més extens però que sigui objecte de sistemàtica vulneració, obrint la porta a un retrocés de la costum per pèrdua de pràctica constant i sistemàtica o fins i tot la pèrdua de la *opinio iuris*.

Respecte la protecció convencional, tenim la Convenció sobre l'Estatut dels Apàtrides de 1954 que, amb 83 ratificacions (més que les 61 de la Convenció del 1961), estableix una sèrie de drets i garanties per als apàtrides, com ara que se'ls garanteixi el mateix estatus que als estrangers en general (article 7), especialment en matèria de propietat (articles 13 i 14), dret d'associació (article 15), treball (articles 17-19), habitatge, educació, ajuts (arts 20-23) la prohibició de mesures especials contra els apàtrides (article 8), accés als tribunals en les mateixes condicions que els nacionals (article 16), expedició de documents de viatge (27), no expulsió (31), entre altres. Val a dir, però que aquesta convenció només aplica als apàtrides *de iure*, però no aplica als apàtrides palestins ni tampoc a responsables de crims internacionals

Pel que fa a l'apatrídia *de facto*, les solucions per a que deixessin de ser-ho podrien ser múltiples. Per una banda, que aquestes persones adquirissin la nacionalitat de l'Estat d'acollida. Per l'altra, un canvi en el govern o de règim polític en el seu Estat podria fer que deixessin de ser apàtrides *de facto*, fent que el seu Estat passés a voler-los protegir, i el fet que el seu Estat recuperés la capacitat de protegir els seus nacionals podria també “re-nacionalitzar-los”. Ara bé, la protecció d'aquestes persones mentre són apàtrides *de facto* planteja un seriós problema no resolt en el dret internacional: difícilment es podrien acollir a convencions internacionals de protecció dels apàtrides (com la del 54) perquè destriar qui és apàtrida *de facto* de qui és un simple emigrant, qui és perseguit de qui és un delinqüent comú i quin Estat és capaç de protegir els seus nacionals de quin no ho és, és d'extraordinària complexitat tècnica i sensibilitat política, cosa que previsiblement bloquejaria l'aprovació de tal tractat.

Menció a banda mereix l'ACNUR, a qui l'assemblea General de l'ONU el 1974 va encarregar que assumís el rol de vigilant i garant de la Convenció del 54 a més del que ja tenia de la Convenció del 61, ampliant el seu mandat no solament als Estats signants sinó a tots els Estats, per recollir i divulgar informació sobre el fenomen de l'apatrídia i per formar funcionaris d'Estats i Organitzacions Internacionals en la correcta gestió de l'apatrídia. A més

⁵⁵ MERON, T., *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Oxford, Clarendon, 1991, p. 94-96

a més, se li va encarregar que assessorés als Estats i que promogués la signatura i ratificació de les Convencions del 54 i 61⁵⁶.

4.2 Possibles solucions per a casos d'apatrídia col·lectiva

Quan parlem d'apatrídia col·lectiva parlem d'un conjunt de persones que tenen en comú, normalment, trets ètnics, religiosos o nacionals, i que són, tots ells o una gran part, apàtrides, no per casualitat sinó precisament per aquests trets distintius, al marge de l'origen jurídic-tècnic d'aquesta apatrídia (ja pot ser per successió d'Estats, per motius discriminatoris, per perpetuació, etcètera). És el cas de bona part de pobles com el palestí, el gitano o el kurd.

En aquests casos les mesures per eliminar l'apatrídia són més complicades, perquè mentre que els casos particulars els Estats podríem dir que només han de corregir una situació administrativament anòmala sense conseqüències transcendents per l'ordre polític del país, en aquests casos el motiu pel qual aquests pobles són apàtrides sol ser el mateix que genera resistència quan es planteja la possibilitat d'atorgar nacionalitat als seus membres: motius eminentment polítics i socials, com ara l'alteració de la composició demogràfica del *demos*, amb conseqüències econòmiques, socials i electorals.

Aquest és el cas que es plantejava Arendt a l'obra citada al principi d'aquest treball: en concret, el cas dels jueus abans de la creació de l'Estat d'Israel. Aquí es podria emprendre una llarga discussió partint del dret a l'autodeterminació dels pobles passant per les teories del nacionalisme i la secessió que seria d'un enorme interès però només és tangencialment pertinent per aquest treball, perquè mentre que en aquestes teories s'analitza el dret d'autodeterminació des de la perspectiva de la moral (ètica), la justícia (teoria del dret) i la legitimitat (teoria política), aquí s'analitza la possibilitat d'eliminació de l'apatrídia, o com a mínim de les seves conseqüències negatives, a la llum del dret internacional. Valgui, però, manllevar dos dels termes emprats en teories de la secessió, diferenciant els casos on aquests pobles són minories territorialitzades o no territorialitzades.

En el cas de minories territorialitzades, és a dir, que habiten de manera permanent una part concreta del territori de l'Estat hoste, convé considerar si són o no majoria en aquesta porció del territori. En cas afirmatiu, una de les possibles solucions viables a l'apatrídia és la secessió d'aquesta part del territori. En cas que no siguin majoria, o en cas que ens trobem davant d'una minoria no territorialitzada (com els jueus abans de la creació de l'Estat d'Israel o molts gitanos), les solucions són molt més difícils. Una opció podria ser la adoptada en el cas del poble jueu, la fundació d'un nou Estat en un territori en particular, però per una banda, aquesta opció va ser filla d'un context històric molt concret, i per l'altra, genera problemes de tanta o major magnitud dels que resol, perquè, com és sabut, tota la terra és repartida, i els habitants del lloc escollit probablement es resisteixin a tal idea (com és el cas dels palestins).

Una altra via podria ser l'intentar un reconeixement en bloc de l'estatus polític (i per tant de la nacionalitat) del poble en qüestió per part de l'Estat on resideix, però aquesta opció moltes vegades no és factible, o almenys no sense violència. De fet, té sentit pensar que si estan en la situació que estan és perquè no han aconseguit tal projecte, que a totes llums aniria

⁵⁶ LYNCH, M., *op. cit.*, p. 11

en benefici del seu estatus polític i jurídic. Això no obstant, l'ACNUR ha aconseguit alguns notoris èxits en naturalitzacions en bloc per evitar l'apatrídia⁵⁷.

Finalment, una opció teòricament possible és esperar que aquestes minories lentament perdin els seus trets distintius (cultura, religió, etcètera) per assimilació amb la població hoste, fent que la seva adquisició de nacionalitat esdevingués tolerable per a l'Estat hoste, per ja no ser percebuts com una amenaça per a l'ordre polític. Això té problemes evidents: per una banda hi ha cultures que han trigat segles en desaparèixer i per l'altra, és raonable considerar com un objectiu mal la desaparició de part de la pluralitat i la riquesa de la humanitat que la existència d'un poble encarna.

Menció especial mereix el cas dels Palestins, que són, a banda de minoria no territorialitzada fora de Palestina, majoria clara a Cisjordània i Gaza. El camí més obvi en aquest cas seria la consolidació d'un Estat palestí amb personalitat jurídica internacional que eliminés de cop més de quatre milions de casos d'apatrídia, però això depèn més de factors geopolítics més que pas jurídics.

Més enllà d'eliminar l'apatrídia col·lectiva, es poden implementar mesures pal·liatives dels efectes negatius que aquesta comporta. Un dels primers intents de donar alguna cabuda legal a la situació de persones *de iure* o *de facto* apàtrides eren els denominats "passaports Nansen" (per Fridtjorf Nansen, Alt Comissionat de la Lliga de Nacions pels Refugiats de l'època), ideats per a les persones que fugien del genocidi armeni a mans de l'Imperi Otomà i de la repressió política en els primers temps de la URSS. Aquests passaports permetien la identificació de l'apàtrida, i garantien el dret de trànsit pels Estats firmants⁵⁸. Actualment aquesta funció (per a tots els apàtrides menys els palestins) l'han assumit els documents de viatge per apàtrides establerts per al Convenció de 1954⁵⁹. Una altra solució d'aquest tipus són els Passaports de l'Autoritat Nacional Palestina, que aquesta pot emetre en virtut del convingut en els Acords d'Oslo⁶⁰.

A banda de documents d'identificació i de viatge, les proteccions que poden tenir els apàtrides col·lectius són les mateixes que les atorgades als particulars, a més de les que puguin establir els propis Estats hostes per a tals col·lectius.

5. UN ESTAT PELS APÀTRIDES

5.1 La proposta: un nou Estat

⁵⁷ LYNCH, M., *op. cit.*, p. 11

⁵⁸ Article 6 de l' Arrangement with respect to the issue of certificates of identity to Russian Refugees, Ginebra, 5 de juliol de 1922, *League of Nations Treaty Series* Vol. XIII, num. 355, disponible a: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2013/v13.pdf> [consultat el 30 de gener de 2018]

⁵⁹ En el seu article 28 i el primer annex

⁶⁰ Assemblea General de Nacions Unides, *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, A/48/486 S/26560 pag.4 (11 d'octubre de 1993), disponible a:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20PS_930913_DeclarationPrinciplesnterimSelf-Government%28Oslo%20Accords%29.pdf

Les solucions vistes fins ara, veiem, pateixen de moltes mancances. Per una banda, l'actual règim internacional dels apàtrides, integrat per les convencions tant per a la eliminació com per a la protecció de l'apatrídia tenen poques ratificacions, algunes excepcions (palestins), i no apliquen als apàtrides *de facto*. Una solució de tipus Israel té notoris problemes d'ordre legal, polític i social. La secessió, freqüentment difícil d'aconseguir per mitjans pacífics, podria, a més, generar nous apàtrides, pels mecanismes d'interacció entre successió d'Estats i nacionalitat anteriorment descrits. La naturalització en bloc és difícil d'assumir per part de l'Estat hoste per motius polítics i socials, i l'assimilació difícilment és concebible com una solució acceptable per als afectats. Finalment, les actuacions de l'ACNUR, malgrat algunes petites victòries, no aconsegueixen reduir l'apatrídia en absolut (vegi's Figura 1 d'aquest treball), i els únics progressos visibles són en sensibilització, difusió i el recompte del nombre i localització dels apàtrides.

Aquí és on entra en joc la proposta que es vol examinar en aquest treball. Aquesta consisteix en la fundació d'un Estat per als apàtrides, que permetria fer servir les eines de sobirania pròpies d'un Estat envers els altres Estats per a protegir aquelles persones que abans no gaudien de protecció, donat que potencialment podria solucionar alguns dels problemes que els mecanismes internacionals no poden solucionar, o que no és previsible que ho facin en un futur. La idea és, per dir-ho en termes col·loquials, combatre el foc amb foc, és a dir, si els Estats són el que impedeixen un règim internacional de protecció dels apàtrides efectiu mitjançant els seus extraordinaris poders, una idea pot ser crear un Estat amb aquests mateixos poders per enfrontar-se als Estats que vulnerin els drets dels que abans no tenien cap Estat que els defensés.

Aquest Estat faria servir sobretot l'eina de la protecció diplomàtica i consular per a defensar els drets i interessos dels apàtrides, i en els casos en què això no sigui possible, vehicularia l'acolliment en els millors termes possibles d'aquestes persones en altres Estats.

Respecte al Règim jurídic d'aquest Estat, cal adreçar primer de tot l'*elefant a la sala*, quin territori tindria aquest Estat? Aquesta sortida no té el mateix problema que la d'Israel? Doncs la resposta és que aquest Estat no té territori; més endavant es discutiran les implicacions que això comporta. La fundació d'aquest Estat seria multilateral per part d'altres Estats, i si fóra possible, emparat per Nacions Unides, encara que això no és necessari. La població d'aquest Estat consistiria, en principi, de totes les persones apàtrides *de iure* o *de facto* del món, cosa que formalment faria desaparèixer l'apatrídia com a fenomen jurídic (per això, d'ara endavant, apàtrida es farà servir com a sinònim de persona amb nacionalitat de l'Estat Apàtrida, no amb el seu sentit propi). S'establiria un règim estricte d'incompatibilitats pel que fa nacionalitat: si s'adquirís una altra nacionalitat, per exemple per naturalització, automàticament es perdria la nacionalitat de l'Estat Apàtrida.

Pel que fa les institucions, l'Estat Apàtrida tindria moltes de les pròpies d'un Estat, com una Constitució, un Govern, un òrgan legislatiu, una Administració pública i tribunals, però en canvi no en tindria d'altres de típiques com un exèrcit, a més de tenir una limitada o nul·la capacitat per recaptar impostos i pocs béns al seu nom. La part que estaria més desenvolupada serien els cossos diplomàtics i jurídics de l'Estat, per tal de negociar i influenciar altres Estats, exercir la consular dels seus ciutadans, i en el seu cas litigar contra altres Estats en instàncies internacionals, especialment en exercici de la protecció diplomàtica. Respecte la sobirania i independència de l'Estat Apàtrida, aquest, per poder dur a terme les

seves funcions plenament, hauria de ser independent respecte altres Estats i organitzacions internacionals, exceptuant, en cas d'existir, una possible relació especial amb Nacions Unides. A més a més, aquest Estat hauria de ser imparcial políticament en les seves relacions internacionals (més enllà de la defensa dels drets humans i dels interessos generals de la comunitat internacional), aconfessional i no prendre partit en cap plet internacional que no l'impliqui directament ni tampoc en cap conflicte bèl·lic.

Les funcions que aquest Estat hauria de complir per justificar la seva existència haurien de ser:

- Determinar qui és apàtrida i qui no ho és a efectes de garantir la protecció que suposa la nacionalitat apàtrida
- La vigilància de les condicions de vida i del tractament rebut pels apàtrides en els altres Estats
- L'exercici, quan correspongui de la protecció consular
- L'exercici, quan correspongui, de la protecció diplomàtica
- Litigar internacionalment contra els Estats que incompleixin les seves obligacions internacionals contretes amb l'Estat Apàtrida
- Promoure, vehicular i monitoritzar sol·licituds de refugi, asil i naturalització que els seus nacionals puguin realitzar. Afavorir que aquestes sol·licituds es facin davant Estats històricament respectuosos amb els drets humans. El refugi i l'asil haurien de ser, òbviament, una solució subsidiària a la protecció dels drets dels apàtrides en el seu lloc de residència habitual.
- Donar assessorament jurídic als apàtrides sobre les seves opcions legals en cada cas en què es trobin.
- Signar acords internacionals amb Estats i organitzacions internacionals per ampliar el ventall de drets dels que gaudeixin els apàtrides
- En la mesura del possible, promoure el desenvolupament i el benestar dels apàtrides més enllà del legalment exigible als Estats hostes

5.2 Per què aquest disseny?

Un cop descrita la proposta, convé justificar el perquè d'algunes de les decisions sobre el disseny de la mateixa. Primer de tot, la qüestió del territori: perquè un Estat sense territori? Primer de tot, pel que ja s'ha dit, un Estat que s'estableixi en algun lloc habitable del planeta per força prendria territori a un altre Estat, i això té un doble problema jurídic (l'espai ja forma part d'un Estat) i pràctic (i la gent que ja viu en aquell territori?). Si bé és cert que determinades entitats i grups han intentat, de forma més seriosa o més propagandística, fundar micro-nacions en llocs on difícilment es pot proclamar sobirania o on la sobirania està mínimament disputada⁶¹, aquests intents mai han obtingut reconeixement internacional i tampoc han pogut operar jurídicament amb normalitat, i molt menys beneficiar-se de la posició jurídica de l'Estat en el dret internacional. Segon, perquè no es vol, com en el cas de

⁶¹ Aquest és el cas del Principat de Sealand (Estat proclamat en una plataforma artificial en el Canal de la Mànega), Waveland (Estat proclamat per part de la organització ecologista Greenpeace en una minúscula roca prop de la costa escocesa amb finalitats propagandístiques) i altres com ara la recent Liberland (fundada en un petit tros de terra disputat entre Sèrbia i Croàcia, teòricament per establir una espècie d'utopia anarcocapitalista), per mencionar-ne només alguns.

l'Estat d'Israel, donar un territori a un poble repartit per la terra, sinó que es vol donar cobertura jurídica a persones de cultures, creences, idiomes i religions molt diverses; en aquest context no tindria sentit que es traslladessin tots a un mateix lloc.

Però això fa sorgir una pregunta: si es pot crear un Estat sense territori, un grup de particulars també poden crear un Estat? Aquest és el motiu pel qual es vol donar una cobertura jurídica a l'acte de creació (un acte multilateral per part de subjectes consolidats de dret internacional com són els Estats) i també legitimitat, per via de les seves finalitats (que coincideixen amb la consecució d'un dels interessos generals de la comunitat internacional com és la garantia dels drets humans i també la seguretat jurídica que suposa la eliminació del fenomen de l'apatrídia) i per via, si fos possible, de la participació de l'ens internacional més legítim a dia d'avui (per estar més representat i per encarnar els valors de la comunitat internacional), és a dir, Nacions Unides.

Algú es podria preguntar: i per què no crear una organització internacional en comptes d'un Estat, que seria més senzill? Doncs perquè un dels elements essencials de la proposta és la capacitat d'exercir la protecció diplomàtica de tots els seus ciutadans, i una organització internacional només pot litigar en defensa dels seus treballadors (o persones que realitzin funcions, encara que no remunerades, a compte seu o seguint les seves instruccions) en cas que aquests siguin perjudicats injustament per un Estat (o que aquest ho hagi permès) en exercici de les seves funcions, cosa que coincideix més amb la violació de la immunitat d'aquestes persones que pas amb la figura de la protecció diplomàtica d'un Estat als seus nacionals. Atorgar la condició de treballadors d'una organització internacional a tots els apàtrides del món per a que es poguessin beneficiar de la protecció funcional seria un frau de llei palmari.

Respecte a la població, el motiu d'incloure tots els apàtrides, ho siguin *de iure* o *de facto*, respon al fet que la necessitat de protecció d'aquests individus és la mateixa i el desemparament el mateix, i per tant no tindria sentit, *prima facie*, excloure els segons d'aquest nou instrument. Per altra banda, el motiu pel qual s'establiria constitucionalment el règim d'incompatibilitat de nacionalitats mencionat és per no desvirtuar la funció de l'Estat Apàtrida: si comencessin a haver-hi persones amb doble nacionalitat apàtrida i espanyola, apàtrida i xipriota, etcètera, la nacionalitat apàtrida per aquestes persones perdria el sentit: ja tenen un Estat que els protegeix (això sí: mentre pugui i vulgui fer-ho, en els termes explicats en la tercera part d'aquest treball).

Pel que fa les institucions, l'Estat tindria un tractat fundacional que seria la constitució o bé una espècie de llei de bases per a la redacció de la constitució. El cos diplomàtic i jurídic és essencial per a dur a terme les funcions, i aquest forma part de l'administració pública, que ha d'estar dirigida per un govern. Altra qüestió és l'òrgan legislatiu. Aquest seria teòricament prescindible, però no tindria sentit que un Estat la finalitat del qual és defensar i promoure els drets dels apàtrides els negués ell mateix drets de participació política funcionant a la pràctica com una dictadura, és a dir que aquest Estat ha de funcionar amb uns mínims democràtics. No és l'objecte d'aquest treball la redacció d'una constitució d'aquest Estat, tot fent un estudi extens combinant el dret internacional públic amb el dret constitucional i la teoria política, però els problemes que aquest sistema plantejaria s'exposaran breument més endavant. El mateix es pot argumentar pel que fa als tribunals: cal garantir la tutela judicial efectiva dels apàtrides en els seves relacions amb el seu Estat, així com també cal un òrgan de revisió

constitucional de les lleis i un tribunal que conegui assumptes laborals de l'administració pública.

La independència d'altres subjectes de dret internacional és indispensable per un correcte desenvolupament de les funcions de l'Estat: aquest ha de defensar a capa i espasa (metafòricament, doncs com s'ha dit no tindria exèrcit) els seus nacionals davant qualsevol que pretengui vulnerar els seus drets o perjudicar els seus interessos, i si no fos independent podrien sorgir conflictes d'interès. La imparcialitat política i religiosa és important donada, primer la diversitat de persones que conformen els apàtrides arreu del món, i segon, la importància que aquest Estat sigui percebut a l'arena internacional com un defensor imparcial dels apàtrides, i no com un enemic. Recordem que tots i cada un dels ciutadans del nou Estat es trobaran en territori estranger, de manera que una bona relació amb els altres Estats és fonamental.

Una qüestió prou important a resoldre seria la de si l'Estat Apàtrida és una solució de continuïtat o no ho és. Si assumim que l'apatrídia és un problema que és possible eradicar fent desaparèixer a tots els apàtrides presents i assegurant amb tractats que no n'apareixeran de nous, podem considerar que l'Estat Apàtrida és una solució temporal, i que hauria de procurar, sempre que fos possible, "desfer-se" de ciutadans, fins a acabar dissolent-se. En cas contrari, si considerem que l'eradicació de l'apatrídia és impossible a la pràctica, l'Estat Apàtrida es crearia amb vocació de permanència en el temps, i no tindria cap necessitat de "desfer-se" de ciutadans.

5.3 Problemes que podria resoldre

Com ja s'ha apuntat, una de les grans virtuts d'aquesta proposta és que la seva efectivitat, en principi, vinculada als instruments de sobirania d'un Estat, no depèn del consentiment dels altres Estats, és a dir, que l'Estat podria protegir els seus ciutadans encara que l'Estat on resideixen no vulgui i fins i tot encara que no reconegui l'Estat Apàtrida (en el cas de la protecció diplomàtica). Però és que fins i tot, la mera expectativa de tenir problemes legals o problemes de cara a la opinió pública, podria ser un element dissuasiu en si mateix, sense que aquesta expectativa s'arribés a materialitzar. Aquest Estat faria, de manera transcendental, de veu dels sense veu, sobretot en aquells casos d'apatrídia col·lectiva, podria servir d'altaveu al món de la seva precària situació i de les seves demandes, però també de mitjà de comunicació de la seva cultura, costums, idioma...

A més, en cas que hi hagués una presència consular sobre el terreny, es podria fer una tasca d'identificació i contacte de les persones apàtrides, informant-les de tots els seus drets i recursos legals a la seva disposició. Es podria també, en cas que el seu Estat de residència no els garantís els seus drets bàsics, coordinar i facilitar la migració, refugi o asil. Addicionalment l'Estat Apàtrida podria recollir informació de manera molt més efectiva sobre l'estat de desenvolupament socioeconòmic, accés a serveis bàsics, discriminació, etcètera, dels apàtrides, per publicar-los i exercir pressió directament o mitjançant la opinió pública cap als Estats de residència, o per intentar millorar les condicions de vida dels apàtrides amb programes propis. Podria, també, encoratjar la naturalització (i negociar per agilitzar-la) dels apàtrides quan això sigui possible i recomanable, a efectes de millorar la integració d'aquestes persones en les seves comunitats.

Finalment, i molt important, l'Estat podria negociar acords internacionals que milloressin els drets, llibertats i el desenvolupament dels apàtrides de cada país per tal d'augmentar el llindar mínim exigible que l'Estat de residència hagi de garantir.

5.4 Problemes que podria generar

Després de considerar els pros, toca considerar els contres. Per una banda, tenim els problemes jurídics que aquest proposta genera. Primer de tot, tenim la qüestió oberta sobre la viabilitat legal d'un Estat que no tingui un dels elements que s'entenen essencials d'un Estat: el territori, tal i com diu una de les veus canòniques del dret internacional públic

*is that definite portion of the surface of the globe which is subjected to the sovereignty of the State. A State without a territory is not possible, although the necessary territory may be very small, as in the case of the Free Town of Hamburg, the Principality of Monaco, the Republic of San Marino, or the Principality of Lichtenstein*⁶²

És veritat que la interpretació tradicional sobre què constitueix un Estat implica necessàriament territori, però això pot haver perfectament canviat. Per exemple, un dels requisits que es solien considerar constitutius, i per tant, necessaris per la existència d'un Estat era el reconeixement internacional d'altres Estats, mentre que actualment el reconeixement es considera merament declaratiu, i per tant, no necessari. En aquest sentit s'ha expressat, entre molts altres, la Comissió Badinter:

*[...] the existence or disappearance of the State is a question of fact; that the effects of recognition by other States are purely declaratory*⁶³

En aquest sentit, hi ha Estats que es preveu que, per obra del canvi climàtic, es quedin sense territori en un termini no excessivament llarg de temps, com ara la República de Kiribati⁶⁴. Considerarà el dret internacional que aquest Estat fins ara indisputat, membre de ple de la ONU, ja no ho serà perquè ja no tindrà territori? És difícil de dir.

Un altre cas on emmirallar-se és la Sobirana i Militar Ordre de Malta, que no té territori propi, però sol ser descrita com subjecte sobirà de dret internacional, i en tot cas té

⁶² OPPENHEIM, L., *International law: A Treatise Volume I: Peace*, Londres, Longmans, Green and Co., 1905, p. 217

⁶³ Comissió d'Arbitratge de la Conferència de Pau de Iugoslavia, *Opinion No. 1*, 29 de novembre de 1991. Disponible a: <https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Second%20Batch/BadinterCommissionOps1-3.pdf> (pàg 182) [Consultat el 30 de gener de 2018]

⁶⁴ World Bank Group, *Kiribati: Pushing Against the Tide*, 26 d'octubre de 2011. Disponible a: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2011/10/26/kiribati-pushing-against-the-tide> [Consultat el 30 de gener de 2018]

capacitat per mantenir relacions diplomàtiques amb altres Estats (amb 95, en l'actualitat) i organitzacions internacionals⁶⁵, és observador permanent a la ONU, i el seu Cap d'Estat és en general reconegut com a tal allà on va. A més, els acords que la Ordre subscriu amb altres Estats es poden descriure com a tractats internacionals perquè

*(1) the parties treat [each other] on terms of parity; (2) the Order is almost always referred to as "sovereign"; (3) not all the States had previously explicitly recognized the sovereignty of, and established diplomatic relations with the Order; (4) the form of these conventions follows the customary form of international agreements between States; and (5) there is no clause in any of the conventions which excludes the application of International Law*⁶⁶

De fet, hi ha un altre cas encara més clar de subjecte de Dret Internacional –que tota la comunitat internacional reconeixia com a tal- sense territori, i aquest és el de la Santa Seu entre els anys 1870 i 1929, moment en què en virtut del Tractat de Lateran se li va cedir la Ciutat del Vaticà. De tota manera, a nivell internacional es segueix anomenant la Santa Seu a aquest subjecte, fet que denota que hi ha un Estat (la Ciutat del Vaticà) que coexisteix amb la Santa Seu, però la segona és independent de la existència del primer, i la Santa Seu no depèn d'aquest fet (tenir territori al Vaticà) “temporal”⁶⁷ per existir.

Al cap i a la fi, fins i tot si dogmàticament no es pogués anomenar Estat a l'Estat Apàtrida, però aquest, tanmateix, pogués, com la Ordre de Malta, tenir relacions diplomàtiques amb altres Estats i personalitat jurídica internacional suficient per protegir els seus nacionals i litigar internacionalment, potser no és tant rellevant la nomenclatura: les seves facultats legals segurament serien suficients per donar compliment als seus objectius.

Si finalment i malgrat tot l'anterior no s'aconseguís la condició d'Estat sense territori, o si s'aconseguís un estatus inferior (“subjecte sobirà”? “subjecte de dret internacional”?) que no permetés la protecció diplomàtica ni la litigació internacional, es podrien buscar solucions alternatives, consistents en reivindicar com a territori una extensió insignificant de sòl. Malgrat ser possible l'intent de reivindicar trossos de terra no reivindicada (com el que va intentar Greenpeace amb una minúscula roca enmig de l'Atlàntic Nord, proclamant l'Estat de Waveland), no sembla que això, encara comptant amb el suport d'altres Estats, pogués reeixir. Encara menys l'intent de proclamar sobirania sobre llocs on el dret internacional (en aquest cas, la Convenció de les Nacions Unides sobre el Dret del Mar de Montego Bay i la costum) no permet proclamar sobirania, com ara illes artificials o plataformes oceàniques (com va ser el cas del Principat de Sealand). Com a últim recurs, i no desproveïda de problemes (quin Estat es prestaria a fer-ho?), quedaria la idea que un Estat cedís una porció minúscula de territori deshabitat, per exemple d'un metre quadrat, a l'Estat apàtrida a efectes exclusivament de satisfer el requisit territorial. Això estaria condicionat, com es pot suposar, a un extraordinari compromís per part d'algun Estat disposat a cedir el terreny, però tindria l'avantatge de garantir la condició legal d'Estat a l'Estat Apàtrida.

⁶⁵ THEUTENBERG, B., *The Holy See, the Order of Malta and International Law*, 2003, p. 13-14

⁶⁶ SAINTY, G., *The Order Of Malta, Sovereignty, And International Law*, disponible a http://library.gayhomeland.org/0010/EN/EN_Sovereignty_and_international_Law_G_S_Sainty.htm [Consultat el 30 de gener de 2018]

⁶⁷ THEUTENBERG, B., *op. cit.*, p.13-14

La qüestió sobre si l'Estat tindria *ius standi* jurisdiccional davant de tribunals internacionals i si es podria acollir a mecanismes pacífics de solució de controvèrsies sembla lligada a la qüestió de si s'és un Estat o no. Si a la Ordre de Malta se li reconeix la capacitat de conduir relacions diplomàtiques i concloure tractats internacionals, perquè a l'Estat Apàtrida no? I si es poden concloure tractats bilaterals, perquè no multilaterals? Un d'aquests tractats multilaterals podria ser la Carta de les Nacions Unides i l'Estatut del Tribunal Internacional de Justícia, i res fa sospitar que sent signant de l'Estatut del TIJ no es tingui capacitat per iniciar controvèrsies per responsabilitat internacional d'un altre Estat, per exemple.

Una altra qüestió rellevant és la discussió sobre quin tipus d'encaix institucional o fins i tot pseudo-orgànic podria tenir aquest Estat en el sistema de Nacions Unides, en cas que aquest encaix fos possible. Està clar que no pot tenir el mateix estatus que qualsevol altre Estat (perquè estaria l'empara de Nacions Unides amb l'objectiu de protegir interessos generals de la comunitat internacional, i perquè no seria un Estat a la clàssica), però cal discutir fins a quin punt aquest Estat, en la seva condició de tal, es pot integrar en una organització internacional com la ONU. Hauria de ser-ne un membre ple, i per tant tenir un vot a l'Assemblea General? Observador? Algun tipus de relació *ad-hoc*? Es podrien trobar elements a favor i en contra d'aquestes idees. De tota manera, aquesta qüestió no és essencial per a l'existència o el funcionament de l'Estat Apàtrida, de fet ni tan sols ho és l'empara de les Nacions Unides, malgrat que, evidentment, seria un paraigua poderós i legítim on aixoplugar-se per tal d'aconseguir els objectius marcats. Així doncs, no examinarem amb més profunditat aquesta qüestió.

Respecte a la població, hi ha tres crítiques a fer. Primera: els apàtrides *de iure*, si fins i tot a l'ACNUR, amb competències a tal efecte via tractats, li costa obtenir dades fiables sobre quants i on són, com ho faria l'Estat Apàtrida per saber qui són els seus ciutadans? Efectivament, la reticència de facilitar dades per part de molts governs i els pocs recursos dels interessats per acudir a aquest mecanisme de protecció són un impediment. Ara bé, també es pot argumentar que l'efecte crida que potencialment tindria la protecció oferta per l'Estat Apàtrida podria fer aflorar molts casos d'apatrídia. En tot cas, l'Estat Apàtrida tindria com a tasca bàsica localitzar aquestes persones per formalitzar la nacionalitat i informar-los dels seus drets per qualsevol mitjà factible. A més a més, la nacionalitat de l'Estat Apàtrida se li presumiria a tot apàtrida *de iure*, amb la qual cosa si es vulneressin els drets d'un apàtrida, encara que l'Estat Apàtrida no tingués encara coneixement de la seva existència, seguiria sent competent per defensar-lo. Aquesta presumpció hauria de ser *iuris tantum*, perquè podria ser desmuntada si l'afectat, l'Estat hoste o un tercer Estat demostrassin que en realitat l'afectat té nacionalitat d'algun Estat (i no és apàtrida *de facto*)

Segona: existeix un problema tècnic clar de delimitació entre els apàtrides *de facto* i els simples emigrants. Aquest problema no té més solució que l'establiment de criteris el menys discrecionals possibles i estudiar cas a cas la circumstància de cada demandant de nacionalitat a la llum del seu grau de desprotecció efectiva (se li ha facilitat un passaport? Se li ha donat algun tipus de protecció consular o diplomàtica? Ha pogut accedir al registre civil des de l'oficina consular? Se l'està perseguint per motius polítics? És nacional d'un Estat fallit? etcètera). També hi ha un potencial problema polític en tan en quan se li ofereix nacionalitat i protecció a algú que *de iure* és nacional d'un altre Estat. Això és fins a cert punt

inevitable, i s'ha de privilegiar la protecció de l'indefens per davant de la complaença amb els altres Estats.

Tercera: si la finalitat de la nacionalitat d'aquest nou Estat és protegir als indefensos (per ser apàtrides), s'obre la porta a que persones que no ho necessiten, és a dir, que gaudeixen de protecció o poden accedir a una nacionalitat "protectora" immediatament (però encara no han fet el tràmit, per exemple), decideixin, amb frau o sense, optar per la nacionalitat apàtrida perquè els és més beneficiós o per caprici. Això en si mateix no constitueix un problema greu, però és una espècie de frau de llei, perquè aquesta nacionalitat no està pensada per aquest ús. A més, si això passés en grans quantitats, es podria arribar a un desbordament de l'Estat per incapacitat material o econòmica de fer front a totes les seves obligacions.

Es pot argumentar també que de la mateixa manera que el règim internacional dels apàtrides actual no gaudeix de prou consens internacional per ser efectiu, la fundació d'aquest Estat tampoc en gaudiria. Però precisament aquesta és una de les virtuts d'aquesta proposta: com que el reconeixement internacional en l'ordre internacional actual és declaratiu i no pas constitutiu⁶⁸, no es necessitaria un nombre determinat d'Estats fundadors ni de reconeixements posteriors per a adquirir subjectivitat internacional. I un cop s'és Estat, es pot actuar contra els altres Estats en exercici dels propis drets. En canvi, en un tractat internacional, com els del 54 i 61, és d'aplicació el principi de *pacta tertiis*, que limita l'efecte del tractat al consentiment internacional obtingut.

Segurament la crítica més potent que es pot fer a aquesta proposta és la econòmica: com es mantindria econòmicament aquest Estat? Si és amb contribucions dels Estats fundadors es perd independència; si es pretén tirar dels pressupostos de la ONU, això requereix com a mínim la majoria a l'Assemblea General, eliminant una de les principals virtuts de la proposta, que és que no requereix el consentiment de gaires Estats; si es pretén taxar els apàtrides això té problemes legals (taxar residents en un altre Estat per activitats realitzades en un altre Estat), pràctics (què, com i quan es taxa? inspectors d'hisenda voltant arreu del món?) i econòmics (la majoria d'apàtrides viuen en la pobresa o en l'extrema pobresa); i finalment generar recursos propis és difícil i potser s'acabaria funcionant més com una empresa que com un Estat.

La *realpolitik* també jugaria un factor important en aquesta proposta. Què passaria quan sorgís un conflicte, no ja legal, sinó polític amb un actor de pes en les relacions internacionals, amb capacitat d'influenciar altres Estats, organitzacions internacionals, l'opinió pública, amb capacitat potser de perjudicar el finançament de l'Estat Apàtrida o de posar en perill la seva mateixa continuïtat? Per aquesta pregunta no hi ha resposta: més enllà de la immunitat diplomàtica i consular i de la prohibició d'ús de força en les relacions internacionals, poca cosa protegiria l'Estat Apàtrida de l'embat d'una potència regional o global. Ara bé, el mateix es podria dir de moltes organitzacions internacionals i Estats, així que no estem davant d'un problema exclusiu de la present proposta, sinó de la dinàmica pròpia de l'ordre internacional vigent.

⁶⁸ Veure cita 54

Un problema que ja s'ha apuntat és el de com conduir la cosa pública al nou Estat. Sembla raonable descartar d'entrada models dictatorials, així que ens queden models poliàrquics o democràtics. Sense voluntat d'aprofundir excessivament en la qüestió, un problema ressalta d'entre tots: què passaria si els apàtrides, fent ús del seu dret d'autodeterminació, decidissin canviar la constitució de manera que fos incompatible amb el tractat fundacional o amb les funcions originàries de l'Estat? La resposta ha de ser, gairebé per força, que la constitució ha de tenir un nucli de pura rigidesa constitucional intocable, per molt que això vulneri el dret dels apàtrides a decidir sobre les seves pròpies lleis. Això no fa més que posar èmfasi en la necessitat que el tractat fundacional estigués impecablement ben redactat, tenint en compte la voluntat dels apàtrides, i que no posés més restriccions de les necessàries a la eventual constitució apàtrida.

Altres problemes de caire tècnic que es puguin considerar son de menor importància, com ara quina hauria de ser la manera per aconseguir participació política efectiva de persones que viuen tan allunyades, que parlen idiomes tan diferents i amb pocs recursos econòmics i culturals. La resposta en aquest cas ha de passar per l'aprofitament de les noves tecnologies i una potent inversió en traducció i en formació.

Si considerem la protecció diplomàtica i consular com una de les prioritats del nou Estat, cal que ens assegurem que aquesta és efectiva. En aquesta línia, és qüestionable que un Estat tan comparativament petit i feble com el proposat pogués tenir presència sobre el territori, oficines i agents consulars, finançament, etcètera. Aquesta és una preocupació vàlida però salvable, perquè es poden (i en l'actualitat molts Estats ho fan, com per exemple Andorra amb Espanya i amb França) subscriure acords segons els quals un tercer Estat (ni l'Estat Apàtrida ni l'Estat on hi ha la oficina consular) "s'encarrega" de dur a terme la protecció consular en nom de l'Estat Apàtrida, o també es pot acordar que simplement es cedeixin espais dins d'edificis del tercer Estat (o d'una organització internacional) a l'exterior. En tot cas es depèn, un altre cop, del compromís amb els drets dels apàtrides que tingui cada Estat.

6. CONCLUSIONS

L'apatrídia és un problema legal, polític i social molt desconegut, entre d'altres motius perquè el nombre de persones afectades a nivell global és comparativament petit (sobretot quan es compara amb les xifres de persones en pobresa, pobresa extrema, afectades de malària, VIH...) i aquestes es troben molt disperses geogràficament, però també perquè hi ha una prevalent i comprensible confusió entre l'apatrídia i els conceptes de refugiat i asilat. Però un cop s'entén el problema que comporta el quasi total desemparament dels apàtrides davant els Estats i la impunitat davant les injustícies que pateixen, i un cop s'entén que el dret a tenir drets no és un dret més, sinó que és condició indispensable per al desenvolupament de l'ésser humà, es comprèn que l'eliminació de l'apatrídia, o com a mínim les conseqüències negatives que aquesta comporta, hauria de ser una preocupació comuna de tota la humanitat.

Forçosament, a la hora de finalitzar aquest treball, cal preguntar-nos si hem respost satisfactòriament les preguntes d'investigació. Un cop estudiats i delimitats els conceptes rellevants i analitzades totes les solucions intentades fins al moment i els problemes que tenen i han tingut, cal fer el pas valent de proposar-ne una de nova i de passar-li el test de la raó

crítica de manera honesta. La primera pregunta d'investigació demanava “de quina manera crear un Estat per als apàtrides podria protegir als apàtrides?” i podem concloure que, si funcionés tal i com es pretén, essencialment donaria protecció legal (protecció diplomàtica, consular, accions judicials per responsabilitat internacional), suport mediàtico-polític (negociació de tractats i condicions més favorables, influència a l'opinió pública, divulgació sociocultural), proveïment d'informació, assessorament, agilització de tràmits, formació, altres serveis i per últim una funció estadística i d'elaboració d'informes. A manca de saber de quina manera i amb quina eficàcia aquestes funcions serien exercides a la pràctica, podem tal vegada assumir que suposarien una substancial millora respecte el règim internacional actual de l'apatrídia.

“Quins problemes –legals i pràctics- suposaria tal creació?” Després d'haver repassat punt per punt els potencials problemes, n'apareixen com a substancials sobretot dos: primer, un possible problema jurídic vinculat a no poder adquirir la condició d'Estat, o el que ve a ser el mateix, no poder accedir a les eines que un Estat té per a la protecció internacional dels seus ciutadans i segon, manca de finançament, o manca d'independència a causa del finançament estatal, o esclerosi a causa del finançament de Nacions Unides.

Concloent, el present treball conté una possible sortida a la aparentment estancada situació (en termes legals i numèrics) dels apàtrides al món, una proposta de *lege ferenda*, que, en opinió de l'autor, lluny de ser impossible, i tot i reconeixent alguns problemes, mereix ser considerada seriosament, si no com una proposta de mecanisme per a solucionar el problema concret de l'apatrídia, almenys com una utilització creativa de les eines que un – encara, estatocèntric- dret internacional ens ofereix per a superar l'etern dilema entre el que és just i el que és possible a l'arena internacional.

7. BIBLIOGRAFIA

7.1 Textos legals

- *Arrangement Relating to the Issue of Identify Certificates to Russian and Armenian Refugees*, Ginebra, 12 de maig de 1926, *League of Nations Treaty Series* Vol. 89, num. 2004, disponible a: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2089/v89.pdf> [consultat el 29 de gener de 2018]
- *Arrangement with respect to the issue of certificates of identity to Russian Refugees*, Ginebra, 5 de juliol de 1922, *League of Nations Treaty Series* Vol. XIII, num. 355, disponible a: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2013/v13.pdf> [consultat el 30 de gener de 2018]
- *Convention and Protocol relating to the status of refugees.*, Ginebra, 28 de juliol de 1951, *United Nations Treaty Series*, vol. 189, Num. 2545, disponible a: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20189/volume-189-I-2545-English.pdf>
- *Convention concerning the Status of Refugees Coming From Germany*, Ginebra, 10 de febrer de 1938, *League of Nations Treaty Series*, Vol.192, No. 4461, disponible a:

- <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20192/v192.pdf>
[consultat el 29 de gener de 2018]
- *Convention on Certain Questions Relating to Conflicts in Nationality Laws*, La Haia, 12 d'abril de 1930, *League of Nations Treaty Series* vol. 189, num. 4137. Disponible a:
<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20179/v179.pdf>
 - *Convention on the nationality of married women*, Nova York, 20 de febrer de 1957, *United Nations Treaty Series*, vol. 309, Num. 4468, disponible a:
http://www.un.org.ua/images/Convention_on_the_Nationality_of_Married_Women_eng1.pdf
 - *Convention on the Reduction of Statelessness*, Nova York, 30 d'agost de 1961, *United Nations Treaty Series*, vol. 989, Num. 14458, disponible a:
<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20989/volume-989-I-14458-English.pdf>
 - *Constitution of the International Refugee Organisation*,. Nova York, 15 de desembre de 1946, *United Nations Treaty Series*, vol. 18, Num. 283, disponible a: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b37810.html> [consultat el 29 de gener de 2018]
 - *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, Assembla General de Nacions Unides, A/48/486 S/26560 pag.4 (11 d'octubre de 1993), disponible a:
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20PS_930913_DeclarationPrinciplesnterimSelf-Government%28Oslo%20Accords%29.pdf
 - *Palestine and Jordan: Passports issued to stateless Palestinians by the government of Jordan, including procedures, entitlements, differences between Jordanian passports issued to Jordanian nationals and those issued to stateless Palestinians; passports issued to Palestinians by the Palestinian Authority, including requirements and procedures, and entitlements*, Immigration and Refugee Board of Canada, 29 d'octubre de 2015, disponible a: <http://www.refworld.org/docid/5652e15c4.html> [consultat el 30 de gener de 2018].
 - *Resolució 217A de l'Assembla General de les Nacions Unides*, 10 de desembre de 1948. Disponible a:
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III))
 - *Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Austria*, Saint-Germain-en-Laye, 10 de setembre de 1919, *United Kingdom Treaty Series*, 011/1919, Cmd 400. Disponible a:
<http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1919/TS0011.pdf>)

7.2 Sentències i opinions

- Comissió d'Arbitratge de la Conferència de Pau de Iugoslavia, *Opinion No. 1*, 29 de novembre de 1991. Disponible a:
<https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Second%20Batch/BadinterCommissionOps1-3.pdf> [Consultat el 30 de gener de 2018]
- Cort Inter-americana de Drets Humans, *Cas Castillo-Petruzzi et al v. Peru*, 30 de maig de 1999
- Tribunal Permanent de Justícia Internacional, *Opinió Consultiva sobre els Decrets de nacionalitat de Tunísia i el Marroc*, Scr. B, Nº. 4, 1923

- Tribunal Internacional de Justicia, *Nottebohm Case (second phase)*, Judgement of April 6th, 1955 : I.C. J. Reports 1955
- Tribunal Interamericano de Derechos Humanos, *Proposed Amendments to the Naturalization Provision of the Constitution of Costa Rica, Advisory Opinion OC-4/84* de 19 de gener de 1984. Series A No. 4
- Tribunal Suprem dels Estats Units, *Trop v. Dulles*, 356 U.S. 86, 31 de març de 1958, para. 102
- Sala d'Immigració i Asil de l'Alt Tribunal del Regne Unit, *Cas NM (documented/undocumented Bidoon: risk)*, 22 de juliol de 201

7.3 Documents d'organitzacions internacionals

- ACNUR, *Final report concerning the Questionnaire on statelessness pursuant to the Agenda for Protection*, Març de 2004
- ACNUR, *Global Appeal 2011*
- ACNUR, *What would life be like if you had no nationality?*, 1999
- ACNUR, *Statelessness in Canadian Context – A Discussion Paper*, 2003
- ACNUR, *Global Appeal 2004-2015*
- ACNUR, *Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians* nº11, 2005
- ACNUR, *Final report concerning the Questionnaire on statelessness pursuant to the Agenda for Protection*, Març de 2004
- ACNUR, *UNHCR Resettlement Handbook*, 2011
- ACNUR, *Information and Accession Package: The 1954 Convention Relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness*, 1999
- ACNUR, *Expert Meeting – Interpreting the 1961 Statelessness Convention and Avoiding Statelessness resulting from Loss and Deprivation of Nationality*, març de 2014
- Divisió per l'Avenç de les Dones de Nacions Unides, *Women, Nationality and Citizenship*, 2003
- Organització de les Nacions Unides, *A Study of Statelessness*, Nova York, 1949
- World Bank Group, *Kiribati: Pushing Against the Tide*, 26 d'octubre de 2011. Disponible a: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2011/10/26/kiribati-pushing-against-the-tide> [Consultat el 30 de gener de 2018]

7.4 Llibres

- AGAMBEN, G., *Homo Sacer: El Poder Soberano y la Nuda Vida*, Valencia, Pre-Textos, 1998
- ARENDT, H., *The Origins of Totalitarianism*, Nova York, Harcourt, Brace & Co., 1951
- FRIPP, E., *Nationality and Statelessness in the International Law of Refugee Status* Oxford, Hart Publishing, 2016
- LYNCH, M., *Lives on hold: The Human Cost of Statelessness*, Washington, Refugees International, 2005
- MERON, T., *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Oxford, Clarendon, 1991

- NEUHOLD, H., *Österreichisches Handbuch des Völkerrechts Band 1 Textteil* Viena, Manzsche Verlags, 1991
- OPPENHEIM, L., *International law: A Treatise Volume I: Peace*, Londres, Longmans, Green and Co., 1905
- SAINTY, G., *The Order Of Malta, Sovereignty, And International Law*, disponible a http://library.gayhomeland.org/0010/EN/EN_Sovereignty_and_international_Law_G_S_Sainty.htm [Consultat el 30 de gener de 2018]
- SOKOLOFF, C., per al Consell Assessor per a la Seguretat Humana del Fons Fiduciari de les Nacions Unides per la Seguretat Humana *Denial of Citizenship: A Challenge to Human Security*, 2005 p. 22
- THEUTENBERG, B., *The Holy See, the Order of Malta and International Law*, 2003, p. 13-14
- WEIS, P., *Nationality and Statelessness in International Law*, Londres, Stevens & Sons, 1956

7.5 Articles acadèmics

- KHANNA, N., “State of the World’s Stateless” a *The World’s Stateless Children*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2017, p. 11
- PLENDER, R., “The Right to a Nationality as Reflected in International Human Rights Law and the Sovereignty of States in Nationality Matters”, *Austrian Journal of Public International Law* n°43
- SHIBLAK, A., “Stateless Palestinians”, *Forced Migration Review* n°26, 2009, p.8
- STILLER, M., “Statelessness in International Law: A Historic Overview” *DAJV Newsletter* 3/2012, p. 95
- VAN WAAS, L., *Nationality Matters: Statelessness under International Law*, School of Human Rights Research Series, Volume 29, Utrecht, 2008, p. 9